

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

[Q. Septimii Florentis Tertvlliani Carthaginensis, Adversvs Marcionem
Liber Primvs, De Vnico Deo.]

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS,

ADVERSUS MARCIONEM LIBER PRIMVS,
DE VNICO DEO.

CAP. I.

SI QUID retro gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc videtur. Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi propositum pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam fraude tunc fratris dehinc apostata amissi, qui tunc describerat quædam mendosissimè, & exhibuit frequentè. Emendationis necessitas facta est, innouationis eius occasio aliquid aduicere suavit. Ita stylus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessariò præfatur, ne quenquam varietas eius in disperso reperta contrarium. Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, nomine illuditur. Ceterum hospitalem tantum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam Barbariarum pudore secessit: gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustris. Sedes certa, vita cruda, libido promiscua & plurimum nuda, etiam cum abscondunt, suspensum de iugo pharetris indicibus, ne temerè qui intercedat. Ita nec armis suis erubescunt: perentur, cadavera cum pecudibus caesa, conuiuio conuorant. Qui non ita decesterint, escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec foeminae sexu mitigantur secundum pudorem, vbera excludunt, pensum securibus faciunt, malunt militare quàm nubere. Duritia de celo quoque. Dies numquam patens: sol numquam liber, vnus aer, nebula: totus annus, hybernum: omne quod flauerit, Aquilo est. Liquores ignibus redeunt, amnes glaciæ gantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic nisi frigus calet, illa scilicet, quæ fabulas scenis dedit, de sacrificiis Taurorum, & amorum Chororum, & crucibus Caucasorum. Sed nihil tam barbarum ac triste apud Pótum, quàm quòd illic Marcion natus est, Scythia terrior, Hamaxobio instabilior, Massagetae manior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, terra fallacior, Caucaso abruptior: quid nisi penes quem verus Prometheus Deus omnipotens blasphemis lacrimatur. Iam & bestis illius Barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis castor, quàm qui nuptias abstulit? Quis tam comestor mas Ponticus, quàm qui Euangelia corrosit? Næ tu Euxine probabilior feram Philopis edidisti, quàm Christianis. Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, nam meridie circumferens: Marcion Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei immisit. Non negabunt discipuli eius, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius immisit. Non negabunt discipuli eius, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius immisit. Testibus: vt hinc iam destinari possit hæreticus, qui deserto quod prius fuerat, id prius sibi elegerit, quod retrò non erat. Intantum enim hæresis deputabitur, quod postea dicitur: in quantum veritas habebitur, quod retrò & à primordio traditum est. Sed LIBELLVS hunc gradū sustinebit ADVERSUS HÆRETICOS, etiam sine retractione doctrinarum reuincendos, quòd hoc sint de præscriptione nouitatis. Nunc quatenus attendenda congressio est, interdum ne compendium præscriptionis vbiq; aduocatum, indigentia deputetur, regulam aduersarij prius prætexat, ne cui lateat, in qua principalis questio dimicatura est. [24] Duos Ponticus Deos adfert, 25 tanquam duas Symplegas, fragilij sui: quem negare non potuit, id est creatorem, id est nostrum: & quem probare non poterit, id est suum: passus infelix huius præsumptionis instinctum, 26 de simplici capitula Dominicæ pronuntiationis, in homines non in Deos disponentis exempla illa bona & mala arboris, quòd neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus: id est neque mens vel fides bona, malas adat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & mens multi, & maximè hæretici) 27 circa mali questionem: Vnde malum? 28 & obtundis sensibus ipsa enormitate curiositatis, inueniens creatorem pronuntiantem. Ego sum qui condidit mala: quanto ipsum præsumperat mali auctorem, & ex aliis argumentis quæ ita perueniunt ad peruerso cuique, tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, scilicet mala, alium Deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris.

CAP. II.

Matth. 7.

Ias. 45.

Matth. 7.

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELII
A. V.
36.

A bonos fructus.¹⁰ Et ita in Christo quasi aliam inueniens dispositionem solius & puræ benignitatis, vt diuersa à creatore, facile nouam & hospitam argumentatus est diuinitatem in Christo suo reuelatam, modicòque exinde fermento totam fidei massam hæretico acore decepit.¹¹ Habuit & Cerdonem quendam informatorem scandali huius, quo facilius duos Deos cæci perpexisse se existimauerunt. Vnum enim non integrè viderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur Deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit: alterum quem commentari connitebatur, de bono præferendo construxit. Has naturas quibus disposuerit articulis, per ipsas responsiones nostras ostendimus. [¹² Principalis itaque & exinde tota congressio de numero, CAP. II I.] an duos Deos liceat induci, si forte ¹³ poetica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica. Sed veritas Christiana destrictè pronunciauit, Deus si non vnus est, non est: quia dignius credimus non esse, quodcunque non ita fuerit vt esse debeat. Deum autem vt scias vnum esse debere, quare quid sit Deus, & nõ aliter inuenies. quantum humana conditio de Deo definire potest, id definitio ¹⁴ quod & omnium conscientia agnosceret, ¹⁵ Deum summum esse magnum, in æternitate cõstitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum æternitati censendum, quæ summum magnum Deum efficiat, dum hoc est in Deo ipsa, atque ita & cetera, vt sit Deus summum magnum, & forma, & ratio, & vi, & potestate. Cum de isto conueniat apud omnes (nemo enim negabit Deum summum magnum quid esse, nisi qui poterit Deum, imum, modicum quid e contrario pronuntiare, vt Deum neget, auferendo quod Dei est) quæ erit iam conditio ipsius summi magni? nempe vt nihil illi adæquetur, id est, vt non sit aliud summum magnum: quia si fuerit, adæquabitur: & si adæquabitur, nõ erit iam summum magnum euerfa conditione, & vt ita dixerim leges, quæ summo magno nihil finit adæquari. Ergo vnicum sit necesse est quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet esse, id & vnicum omnino. Proinde Deus cum summum magnum sit, rectè veritas nostra pronuntiauit: Deus si nõ vnus est, nõ est. Non quasi dubitemus esse Deum, dicendo si non vnus, non est Deus: sed quia quæ confidimus esse, idẽ definiamus esse. Quod si non est, Deus non est, & summum scilicet magnum. Porro summum magnum vnicum sit necesse est. Ergo & Deus vnicus erit, non aliter Deus, nisi summum magnum. Nec aliter summum magnum, nisi parem non habens. Nec aliter parem non habens, nisi vnicus fuerit. Certè quemcunque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deum, quàm vt & illi proprium diuinitatis ascripseris, sicut æternum, ita & summum, magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, quum hoc sit summum magnum, par non habere? Par autem non habere, vni competat, in duobus esse in ullo modo possit. [¹⁶ Sed argumentabitur quilibet posse & duo summa magna consistere distincta atque distincta in suis finibus, & vtique aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, CAP. III.] & tamen summa magna in suis quibusque regionibus: & putabit vbi que humana diuinis conferenda. Iam ergo si huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertium & quartum Deum inducere, verum tot iam numero, quot & gentium reges. De Deo agitur, cuius hoc principaliter proprium est, nullius exempli capere comparisonem. Hoc natura ipsa, si non aliquis Isaias, vel ipse per Esaiam Deus concionabitur, ¹⁷ Cui me similitudo? Diuinis forsitan comparabuntur humana Deo nostra. Aliud enim Deus, aliud quæ Dei. Denique qui exemplo vteris regis quasi summi magni, vide ne iam non possis eo vti. Rex enim etsi summum magnum est in suo folio vsque ad Deum, tamen infra Deum: comparatus autem ad Deum, excidet iam de summo magno translato in Deum. Hoc si ita, quomodo vteris eius rei exemplo ad Dei comparisonem, quæ dum ad comparisonem accedit, amittitur? quid nunc, si nec inter reges plurifarum videri potest summum magnum, sed vnicum & singulare, apud eum scilicet qui rex regum ob summam magnitudinis & subiectionem ceterorum graduum quasi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formæ reges, qui singulares in vnione imperij præfunt, si ¹⁸ minutalibus, vt ita dixerim, regnis vndique conferantur in examinationem, qua constet quis eorum præcellat in substantiis & viribus regni, in vnum necesse est summitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparisonis exitu de magnitudinis summa expressis & exclusis. Adeo & si in disperso multifarium videtur summum magnum, suis viribus, & sua natura, & suo statu vnicum est. Proinde quum duo Dij conferuntur vt duo reges & duo summa magna, in alterum concedat necesse est vnio summi magni ex sententia compara-

CAP. III.

Isai. 40.
I. Paral. 21.IANUS
onibus

A detrahetur. Nam & ipsa idola gentium Dei vulgo, sed Deus ea re, quâ nemo, Deus dicitur. Ita ego non nomini Dei, nec sono, nec notæ nominis huius, summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens solam innatam, insectam, solam æternam, & vniuersitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum & ascribo & vendico. Et ideo quia Deus iam vocari obtinuit substantia cui ascribo, nomini me ascribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui ascribam substantiæ, scilicet qua constat qui Deus dicitur, & summum magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique & hoc Marcion suo Deo vindicans, secundum statum, non secundum vocabulum, vindicat. Id ergo summum magnum, quod Deo ascribimus ex substantiæ lege non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constât quâ Deus dicitur: quia in quantum Dei vocantur, id est summa magna, substantiæ scilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas & sublimitas & integritas stabit in Deo Marcionis, stabit æquè & in nostro: si non & in nostro, æquè nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia præhibet disposita iam regula summi magni comparisonem non sustinens. Hæcisti Marcion in medio summi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. Hæcisti Marcion in medio ponti tui æstu, vtrique te fluctus inuoluunt veritatis: nec pares, nec dispares Deos sistere potes. Duo enim non sunt, quod pertineat propriè ad numeri retractatum. Quamquam tota materia de duobus Deis dimicetur, ⁵¹ his interim lineis eam clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congreziemur. [⁵² Primò, supercilio stuporem suum ædificant Marcionitæ, quod nouum Deum proferant, quasi nos veteris Dei pudeat. Infantur & pueri nouis calceis, sed à vetere pædagogo calceati, mox vanam gloriam vapulabunt. Nouum igitur audiens Deum in veteri mundo, & in veteri æuo, & sub veteri Deo ignotum, inauditum, quem tantis retrò seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum, quidam Iesus Christus, & ille in veteribus nominibus nouus reuelauit, nec alius antehac: gratias ago huic gloriæ eorum, maximè adiutorio eius hinc iam hæresim probaturus, nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hac erit nouitas, quæ etiam ethnicis Deos peperit, ⁵³ nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque. Quis Deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas Deum probabit, quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm consecrauit. At enim viua & germana diuinitas, nec de nouitate, nec de vetustate, sed de sua veritate censetur. Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit: si est nouus, non fuit. Nouitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & sine est, quàm à tempore arbitro & ⁵⁴ metatore initij & finis. [⁵⁵ Scio quidem quo sensu nouum Deum iactitent, agnitione vti que. Sed & ipsam nouitatis cognitionem, percutientem rudes animas, ipsamque naturalem nouitatis gratiositatem volui repercutere: & hinc iam de ignoto Deo prouocare. Vtique enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursus & in gradum. Persuade Deum ignotum esse potuisse. ⁵⁶ Inuenio planè ignotis Deis aras prostitutas, sed Attica Idololatria est. ⁵⁷ Item incertis Deis, sed superstitione Romana est. Porro incerti Dei minus noti vt minus certi, & proinde ignoti quàm minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus Deo Marcionis? Vtrunque opinor, & nunc incerto, & retrò ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit Deus notus creator, ita & incertum Deus certus. Sed non euagabor vti dicam, Deus ignotus fuit, latuitque, illum regio latebrarum obumbravit, noua vti que & ipsa ignota, & similiter nunc quoque incerta, certè immensa aliqua & maior indubitatè eo quem abscondit. Sed breuiter proponam, & plenissimè exequar, præscribens Deum ignorari nec potuisse nomine magnitudinis, nec debuisse nomine benignitatis, præsertim in vtroque prælatiorem nostro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibusdam ad formam creatoris prouocari oportere omnis Dei noui & retrò ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri à nobis priùs commendare debebo, quò constantius vtar rationis æditæ patrociniò. Ante omnia quidem quale est, vt qui Deum agnoscis creatorem, & priorem de notitia confiteris,

RR

JAN
onibus

CA. VIII.

CA. IX.

Act. 17.

A tas accommodata falsæ diuinitati, vnde præcesserat vera. ⁶⁴ Vnam saltem cicerculam Deus Marcionis propriam protulisse debuerat, vt nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem Deo dignam, cur nihil condiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrum Deum non aliàs manifestum est esse, quàm quia totum condidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, non posse illos & Deum confiteri creatorem, & eum quem volunt æquè Deum credi, non ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes Deum: vt quando hoc ipso nemo creatorem Deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere Deum & illum quò nihil condidit, nisi ratio fortè proferatur. Duplex ista videatur necesse est, vt aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse, indignum Deo est. Noluisse, an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion, voluit Deus tuus cognosci se quocumque in tempore? an alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quàm vt cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, voluit; nihil enim circa eum fieret nisi, voluisset. Quid ergo tantoperè notitiam sui procurauit, ⁶⁵ vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ? Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, ⁶⁶ qui & maledictum in se creatoris admittit, ligno suspensus. Quanto honestius per aliquam propriam molitionis indicia cognitionem sui præstruxisset, maximè aduersus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale est, vt creator quidem ignorans esse alium super se Deum, vt voluit Marcionitæ, ⁶⁷ qui so-

Deuter. 21.
Isai. 40.

B lum se etiam iurans adseuerabat, tantis operibus notitiam sui armauerit, quam potuerat non ita curasse secundum singularitatis suæ præsumptionem: ille autem sublimior sciens inferiorem Deum tam instructum, nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam: quando etiã insigniora & superbiora opera debuisset condidisse, vt & Deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, & ex honestioribus potior & generosior creator. [⁶⁸ Ce-
terum etsi esse eum possemus confiteri, sine causa esse eum deberemus argumentari. Sine causa enim esset, qui rem non haberet: quia res omnis causa est, vt sit aliquis cuius res sit. Porro in quantum nihil oportet esse sine causa, id est sine re, quia si sine causa sit, perinde est atque si non sit, non habens rei causam rem ipsam: in tantum Deum dignius credam non esse, quàm esse sine causa. Sine causa est enim, qui rem non habendo, non habet causam. Deus autem sine causa, id est sine re esse non debet. Ita quoties ostendimus sine causa esse tanquam sit, hoc constituo non esse illum: quia si fuisset, omnino sine causa non fuisset. Sic & ipsam fidem dico illum sine causa ab homine captare, aliter solito Deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale prospexit, per quod homo Deum didicit. ⁶⁹ Nam etsi credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes Dei pignus, opera eius Deo digna. Itaque hoc nomine cessationis & defectionis operum, & ⁷⁰ impudentiæ & malignitatis ad finis est: impudentiæ, qua fidem non debitam sibi captat, cui præstruenda nihil prospexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. [⁷¹ Quum Deum hoc gradu expellimus, cui

CAP. XII.
CAP. XIII.

C nulla conditio tam propria & Deo digna, quàm creatoris testimonium præsignauerit, narem contrahentes impudentissimi Marcionitæ conuertuntur ad destructionem operum creatoris. Nimirum, inquirunt, grande opus & dignum Deo, mundus. Nunquid ergo creator minimè Deus? Planè Deus. Ergo nec mundus Deo indignus: nihil etenim Deus indignum se fecit. ⁷² Etsi mundum homini, non sibi fecit: etsi omne opus inferius est suo artifice; Et tamen si quale quid fecisse indignum est Deo, quanto indignius Deo est nihil eum omnino fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorum auctor sperari? Vt ergo aliquid & ⁷³ de isto huius mundi indigno loquar, ⁷⁴ cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiæ professores, ⁷⁵ de quorum ingeniis omnis hæresis animatur, Deos pronuntiauerunt, ⁷⁶ vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuersa cœlestia, vt Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato sidera, quod genus Deorum ignem appellat. ⁷⁷ Quum de mundo, considerando scilicet & magnitudinem, & vim, & potestatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendis que conspirant, ⁷⁸ vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo consistare, ne substantiæ eius tantæ scilicet minus Dei haberentur: quas colunt & ⁷⁹ Perfarum Magi, ⁸⁰ & Egyptiorum Hierophantæ, ⁸¹ & Indorum Gymnoso-

JAN
onibus

phista. Ipsa quoque vulgaris superstio communis Idololatriæ, cum in simulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium re fugit, & dedecus suum ingenio obumbrat, figurans ⁸² Iouem in substantiam feruorem & Iunonem eius in aërem, secundum sonum Græcorum vocabulorum, ⁸³ item Vestam in ignem, ⁸⁴ & Camenas in aquas, ⁸⁵ & Magnam matrem in terram, seminalia demens lacertis aratam, lauacris rigatam. ⁸⁶ Sic & Osirin, quod semper sepelitur, & in viuis quæritur, & cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugum & viuidorum elementorum, & recidui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta, ⁸⁷ Ioues, Mithræ philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu substantias, sufficit, scilicet Deos habitas, quàm Deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de lepidiorum flosculus, non dico de pratis, vna cuiuslibet maris conchula, non dico de Rubro, ⁸⁸ vna tetraonis pennula, taceo de pauo, sordidum artificem pronuntiabit tibi creatorum

CA. XIII. [⁸⁹ At quum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingenio aut viribus ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, ⁹⁰ quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum; imitare si potes apis ædificia, araneæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine si potes illas ipsas lectuli, ⁹¹ argetis tuæ bestias, ⁹² cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam, quæ lia erunt maiora, cum tam modicis aut iuuaris aut læderis, vt nec in modicis despicere creatorum? Postremò te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem, placebit tibi vel hoc opus Dei nostri, quod tuus dominus ille Deus melior adamauit, propter quod ⁹³ in hæc paupertina elementa de tertio cælo descendere laborauit, cuius causa in hac celula creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem vsque nunc ⁹⁴ nec aquam reprobat, creatoris, qua suos abluit, ⁹⁵ nec oleum, quo suos vnguit, ⁹⁶ nec mellis & lactis societatem, qua suos infantat; ⁹⁷ nec panem, quo ipsum corpus suum representat, etiam in facientis propriis egens mendicitatibus creatoris. ⁹⁸ At tu super magistrum discipulus, & super dominum, sublimius illo sapiens, destruens quæ ille desiderat. Volo inspicere si tibi saltem, vt non & ipse quæ destruis, appetas. A duerfaris cælo, & libertatem condensationibus captas. Despicias terræ planè inimice tuæ carnis matricem, & omnes metallas eius victui extorques? ⁹⁹ Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius quas facientium cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorum. ¹⁰⁰ Hypocrita, repudiarer si probes te Marcionitam, id est repudiatorem creatoris (nam hæc apud nos martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret) in quancunque matricem solueris, substantia creatoris vteris. Quanta obstinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & viuus & mofers. [¹⁰¹ Post hæc vel ante hæc quum dixeris esse & illi conditionem suam, & suum mundum, & suum cælum, ¹⁰² de cælo quidem illo tertio videlicet, & ad Apostolum vestrum discutiendum peruenerimus. Interim quæcunque substantiam est, cum suo vtrique Deo apparuisse debuerat. At nunc quale est ¹⁰³ vt Dominus in Tiberij Cæsaris reuelatus sit, substantia verò ¹⁰⁴ ad decimum quintum iam Severi Imperatoris nulla omninò comperta sit, quæ friuolis creatoris præcellens vtrique latere debet, non latente iam Domino suo & auctore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc mundo, quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si Dominum capere in mundo, cur substantiam capere non potuit, nisi Domino fortasse maiorem? Iam de loco quæstio est, pertinens & ad mundum illum superiorem, & ad ipsum Deum, & ad ipsum Deum, cuius spatium vacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & Deus ipse in hoc mundo erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior & Deo & mundo. Nihil enim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et videndum ¹⁰⁵ ne qua adhaerentia vacent subcisiua, in quibus ¹⁰⁶ & tertius aliqui stipare Deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe Deos computare. Erit enim & locus Deus, non tantum quæ Deo maius sed & quæ innatus & infectus, ac per hoc æternus, & Deo par, in quo semper Deus habitabit. Dehinc si & ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est, innata & innata & contemporali Deo, quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad maiestatem loci, qui & ¹⁰⁷ Deum & materiam duos Deos clufit. Et materia enim Deus est mundum, hoc & de creatore sentire cogetur, cui materiam subiicit in substantia mater di. Sed ex materia & ille fecisse debet, eadem ratione occurrente illi quoque Deo, qui

Matt. 10.

CA. P. XV.

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
36.

A opponeretur creatori, ut æquè Deo. Atque ita tres interim mihi Deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, utique eadem conditione cœfendo: & materiam ei subiicit, utique innatam & infectam & hoc nomine æternam, ut Domino. Amplius, & Malum materię deputans, innatam innatam, infectam infectam, & æternam æternam, quartum iam hic Deum fecit. ¹⁰⁷ Habes igitur in superioribus tres substantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His quum accedūt & sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum Deos inferre præsumunt, quum nomen assignet licet nesciens. [¹⁰⁸ Non comparante igitur mundo alio, sicut nec Deo eius, consequens est ut

CAP. XVI.

duas species rerum, visibilia & inuisibilia duobus auctoribus Deis diuidant, & ita suo Deo inuisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum nisi spiritus hereticus, eius esse inuisibilia qui nihil visibile præmiserit, quàm eius qui visibilia operatus, inuisibilia quoque fidem fecerit: quum iustius multo sit aliquibus exemplariis annuere quàm nullis? ¹⁰⁹ Videbimus & Apostolus cui auctori inuisibilia deputet, quum & illum explorauerimus. Nunc enim communibus plurimum sensibus, & argumentationibus iustis, secutura

Coloss. 1.

¹¹⁰ scripturarum quoque aduocationi fidem sternimus, confirmantes diuersitatem hanc visibilia & inuisibilia à Deo creatore deputandam, sicuti tota operatio eius ex diuersitatibus constat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & statiuis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & siccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diuersitas temperauit, tam in corpore quàm in sensu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia unica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est ut æmula inter se conditionis vniuersitas, ista modulata sit, iam igitur & visibilibus inuisibilia debentur, non alteri auctori deputanda, quàm cui & æmula eorum ipsum creatorem diuersum notant, iubentem quæ prohibuit, & prohibentem quæ iussit; percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie vniformem eum capiunt visibilia solummodò conditorem, quem proinde credendum sit, & visibilia & inuisibilia condidisse, ¹¹¹ quemadmodum & vitam & mortem, &

Eccles. 11. / Isai. 45.

mala & pacem? Et utique si illa inuisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque congruit eius esse maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum maiora ei competant, cuius nec modica comparent. [¹¹² His compressi, erumpunt dicere: Sufficit vnicum hoc opus Deo nostro, quod hominem liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda. O Deum maiorem, cuius tam magnum opus non potuit inueniri, quàm in homine Dei minoris. Enimvero prius est ut probes eum esse per quæ Deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primò enim queritur an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis Dei dignoscitur. Ceterum non quia liberaffe dicitur hominem, idè esse eum conitat: sed si esse constiterit, tunc & liberaffe dicitur, ut & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & non liberaffe. Quomodo ergo quia liberaffe dicitur, etiam esse credetur, quum potuerit & esse, & non liberaffe? Nunc in isto articulo ab ignoti Dei quæstione deducto, satis constitit, tam nihil illum condidisse, quàm debuisse condidisse, uti cognosceretur ex operibus; quia si fuisset, cognosci debuisset. Et utique à primordio rerum: Deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis Dei ignoti, ut ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primò enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, & non à primordio rerum: quibus utique necessarius, quæ Deus, & quidem melior, quò necessarius latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi Deum, quum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malitia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc Deo indigna, maximè optimo. ¹¹³ Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nunc sola demonstratione. [¹¹⁴ Procefferit, age, iam in notitiam quando voluit, quando potuit, ¹¹⁵ quando hora fatalis aduenit, ¹¹⁶ fortasse enim *in Coloss. 2. 8* ei obstabat, ¹¹⁷ aut aliqua malefica, ¹¹⁸ aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. ¹¹⁹ Nã & Mathematici plurimùm Marcionitæ: nec hoc erubescetes, de ipsis etiã stellis viuere creatoris. Tractādū & hic de reuelationis qualitate, an dignè cognitus sit, ut constet an verè, & ita credatur esse, quem dignè constiterit reuelatum: digna enim Deo

CA. XVII.

CA. XVIII.

JAN⁹ onibus

probabunt Deum. Nos definimus Deum primum naturam cognoscendum, deinde doctrinam
 na recognoscendum: naturam ex operibus, doctrinam ex prædicationibus. Sed cui nulla
 natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationem
 sui debuerat operari, maxime aduersus eum reuelandus, ¹²⁰ qui & conditionis & prædi-
 cationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaque
 reuelatus est, si per humanam coniecturam negas Deum aliis cognosci posse quam per
 semetipsum: nec tantum ad formam prouocans creatoris, verum & ad conditionem
 tam diuinæ magnitudinis quam humanæ mediocritatis: ne maior Deo homo videri
 possit, qui non eum non vltro volentem cognosci, suis viribus quodammodo in publi-
 cum agnitionis extraxerit: quum humana mediocritas facilius Deos fingere sibi, non
 secundum totius æui experientia, quam verum sectari, quem naturam iam intelligunt. Alio-
 quin si sic homo Deum commetabitur, ¹²¹ quomodo Romulus Confusum, ¹²² & Titus
 Clodianum, & Hostilius Pauorem, ¹²³ & Metellus Alburnum, ¹²⁴ & quidam ante hoc tem-
 pus Antinoi, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non Regem nec Im-
 peratorem. [¹²⁵ Immo, inquit Marcionitæ, Deus noster, etsi non ab initio, etsi non per
 conditionem, sed per semetipsum reuelatus est, in Christo Iesu. Dabitur & IN CA-
 PITULUM, LIBER de omni statu eius. Distingui enim materias oportet, quò plenius & ubi
 natius retractentur. Interim satis erit, ad præsentem gradum ita occurrere, vt ostendamus
 Iesum non alterius Dei circumlatorem quam creatoris, & quidem paucis, ¹²⁶ Anno
 xv. Tiberij Christus Iesus de cælo manare dignatus est, ¹²⁷ spiritus salutaris. Marcionis
¹²⁸ auræ canicularis, non curauimus inuestigare. De quo tamen constat, ¹²⁹ Antoninum
 reticus est, sub Pio impius. ¹³⁰ A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni ferè centum
 medium anni cum dimidio mensis: tantundem temporis ponunt inter Christum & Mar-
 cionem. Quum igitur sub Antonino primus Marcion hunc Deum induxerit, non pro-
 bauimus, statim qui sapis plana res est. Præiudicant tempora quòd sub Antonino primus
 processit, sub Tiberio non processisse, id est Deum Antonini, imperij Tiberiani non
 atque ita non à Christo reuelatum, quem constat à Marcione primum prædicatum. Est
 nunc vt probem constare, quod superest ab ipsis aduersariis fumam. Separatio Legis
 Euangelij, proprium & principale opus est Marcionis: nec poterunt negare
 eius quod in summo instrumento habent, quo denique initiatur & indurantur hære-
 tici. ¹³¹ Nam hæc sunt Antihæreses Marcionis, id est, contrariae oppositiones, quoniam
 nantur discordiam Euangelij cum Lege committere, vt ex diuersitate sententiarum
 triusque instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. Igitur quum ea
 paratio Legis & Euangelij, ipsa sit quæ alium Deum Euangelij insinuauit, ad
 Deum legis, appareret ante eam separationem Deum in notitia non fuisse, qui ab argu-
 to separationis innotuit: atque ita non à Christo reuelatum, qui fuit ante separationem,
 sed à Marcione commentatum, qui instituit separationem aduersus Euangelij Legis
 pacem, quam retrò illam & inconcussam ab apparitione Christi vsque ad audaciam Mar-
 cionis, illa utique ratio seruauit, quæ non alium Deum & Legis & Euangelij
 præter creatorem, aduersus quem tanto post tempore separatio à Pontico immisit est.

CAP. XX. [¹³² Huic expeditissima probationi defensio quoque à nobis necessaria est, aduersus
 strepitacula diuersæ partis. Aiunt enim Marcionem non tam inuouasse regulam
 tione Legis & Euangelij, quam retrò adulteratam recurasse. O Christe patientissime
 Domine, qui tot annis interuersionem prædicationis tuæ sustinuisti, donec scilicet
 Marcion subueniret. ¹³⁴ Nam & ipsum Petrum ceterosque, columnas Apostolorum,
 Gal. 2. Paulo reprehensos opponunt, quòd non recto pede incederent ad Euangelij veritatem
 ab illo certè Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucur-
 set aut curreret, tunc primum cum antecessoribus Apostolis conferebat. Igitur dis-
 uenter adhuc vt Neophytus, aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione repre-
 hendendum existimauit, ¹³⁵ passiuum scilicet conuictum, postmodum & ipse vltimè
 I. Cor. 9. nibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege
 quam sub lege: tu illam solius conuersationis placituræ postea accusatori suo repro-
 bationem, suspectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaticationem
 Gal. 2. Atquin de prædicationis vnitatem, ¹³⁷ quod supra legimus, dextras iunxerant, & ipse
 I. Cor. 15. ficij distributione ¹³⁸ de Euangelij societate condixerant: Sicut & alibi, ¹³⁹ Sicut ego

TERTULLI
 Cum Annotati
 PAMELII
 A. V.
 36.

gula diuinæ bonitatis occurrens, si se naturam probaret, statim succurrens, ut caula D
 ccepit. Omnia enim in Deo naturalia & ingenita esse debent, ut sint æterna secundum
 statum ipsius, ne obæientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternita-
 tis aliena: ita & bonitas perennis & iugis exigetur in Deo, quæ in thesauris naturalium
 proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamque
 susciperet, non despiceret & destitueret si antecederat. Denique & hic non minus que-
 ram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quàm de ipso quæsiuimus, cur non à
 primordio sit reuelatus? Quid nisi qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset? Non
 posse quid, Deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus
 currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur.
 Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se
 non potest nolle, quæ se ita dirigit, ut si cessauerit, non sit. Sed cessauit aliquando in Deo
 Marcionis de opere bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando ces-
 sasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda: nec
 Deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ denique nullam sui perpetuitatem
 aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio non fuit, & à
 finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoque, sicut non fuit aliquando.
 Igitur cum constet in primordio cessasse bonitatem Dei illius: non enim à primordio be-
 berat hominem: & voluntate potius eam quàm infirmitate cessasse, iam voluntas sup-
 pressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignum, quàm noluisse
 prodesse cum possis? quàm utilitate cruciari, quàm iniuriam sinere? Totum denique crea-
 toris obprobrium in illum rescribetur, qui sauitias eius, bonitatis suæ moro: iuuat. Nam in
 eius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cum iam sit. ¹⁵⁵ Homo damnatur inno-
 tem ob vnus arbutusculæ delibationem, & exinde profiliunt delicta cum pœnis, & perit
 iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui Deus aut nesciat
 sustinet? Si ut ex hoc melior inueniretur, quanto creator deterior haberetur, satis est in
 isto consilio malitiosus, qui & illum uoluit oneratum operationibus eius admitti, & de-
 lum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutrit morbum morbo
 fidij, & periculum extendat dilatione remedij, quo pretiosius, aut famosius curet? Iam
 & in Deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, per-
 lenocinatorem, benignitatis præuaricatorem, quam non statim causæ suæ exhibuit. Ne-
 nè si naturæ bonus, exhibiturus, & non recessione: si ingenio optimus, & non disciplina
 ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod uerius) ¹⁵⁶ à Cerdone & Marcione. Tibe-
 rio nunc Deus ille præstiterit, ut imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur.

CA. XXIII. [¹⁵⁷ Aliam illi regulam prætendo: sicut naturalia, ita rationalia esse debere in Deo omnia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non ratio-
 naliter bonum sit, nedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum
 rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm ut bonum ratione desertum non
 malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem Dei Marcionis, iam hoc primo quod dicitur
 lutem processerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc esse principalem & per-
 ctam bonitatem, cum sine ullo debito familiaritatis, in extraneos uoluntaria & libera-
 funditur, secundum quam inimicos quoque nostros & hoc nomine iam extraneos dis-
 gere iubeamur. Cum ergo non à primordio hominem respexit, à primordio extraneum,
 cessando præiudicauit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterum disciplinam diligendi extraneum
 neum vel inimicum, ¹⁵⁸ antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum
 ctum, sed potius extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum
 cum & extraneum. Exaggeratio est debita bonitatis, exactio indebita. Antecedit autem
 debita indebita, ut principalis, ut dignior ministra & comite sua, id est indebita. Præ-
 igitur cum prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in
 Math. 5. alienam ¹⁵⁹ ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Phariseorum, quale est secundum
 ei rationem referri, scilicet iuuando alium cui deficit prima, non habentis proprium ho-
 minem, ac per hoc quoque exigua? Porro exigua quæ suum non habuit, quomodo
 alienum redundauit? Exhibere principalem rationem, & tunc uendicare sequentem. Nulla
 res sine ordine rationalis potest uendicari, tanto abest ut ratio ipsa in aliquo ordine
 amittat. Sit nunc & à secundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum scilicet, per
 secundam

TERTULLI
 Cum Annotati
 PAMELII
 A. V.
 36.

A secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem, iniustitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Ceterum qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo: Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa. Pro extraneo verò, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendatur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quam ita alieno benefacere seruo, ¹⁶⁰ vt domino eripiat, vt alij vindicetur, vt aduersus caput domini subornetur, & quidē, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis viuens, sub ipsius adhuc plagis tremens? ¹⁶¹ Talis adfertor etiam damnetur, in seculo, ¹⁶² nedum plagiator. Non aliter Deus Marcionis in alienum mundum, eripiens Deo hominem, patri filium, educatori alunnum, domino famulum: vt eum efficiat Deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te, si rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis? ¹⁶³ Non putem impudentiorem, quam qui in aliena aqua ¹⁶⁴ alij Deo tinguitur, ¹⁶⁵ ad alienum cælum alij Deo expanditur, in aliena terra ¹⁶⁶ alij Deo sternitur, ¹⁶⁷ super alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium Deum nomine elemosynæ & dilectionis operatur. Quis iste Deus tam bonus, vt homo ab illo malus fiat: tam propitius, vt alium illi Deum, & Dominum quidem **B** ipse faciat iratum? [¹⁶⁸ Sed Deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. ¹⁶⁹ Eritis enim perfecti quemadmodum pater vester qui in cœlis est. Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis inuenitur, neque rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, immò & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarum suarum, quæ non in omnibus exhibetur. Nō enim omnes salui sunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus verò pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quod si plures salui non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos. Magis autem nō faciens saluos, dum paucos facit, perfectior erit in non iuuando quam iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, ¹⁷⁰ dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod Deo tuo vindicas. Vt quæ deo hac sola eum præfers bonitate creatori, quam si solam profiteretur & totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium, imperfectum bonitatis arguere Deum Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuentos, imperfectam bonitatem eius ostendere: ¹⁷¹ scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illum non resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis: Quid erat perfectæ bonitatis, quàm totum hominem redigere in salutem, totum damnatum à creatore, totum à Deo optimo allectum? ¹⁷² Quod si iam & caro tinguitur apud illum, & caro de nuptiis tollitur, & caro in confessione nominis deservitur, sed & si carni delicta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animæ potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro, hætenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoque imperfecta, innocentiorē substantiam relinquens in exitium, obsequio non arbitrio delinquentem: ¹⁷³ cuius Christus etiam non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illam, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quam caro? Si quidem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab auctore sortita est. Et fecit hominem Deus, inquit, ¹⁷⁴ limum de terra, non animam, anima enim de adflatu. Et factus est homo in animam viuam. Quis? utique qui de limo. Et posuit Deus hominem in paradiso: quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaque si ita est, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed à proprietate generali: Si plena est gratia, & solida misericordia, quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Ceterum ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fidem Dei optimi, statim eximeretur de domicilio atque dominatu Dei sæui. At nunc & febricitas o Marcionita, & ceteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec ful-

C. xxiiii.

IAN⁹
onibus

Gen. 2.

Gen. 3.

minibus tantum, aut bellis, & pestibus, aliisque plagis creatoris, sed & scorpiis eius obiectus, in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te misera adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur non & de presenti, ut perfecte sis: alia est nostra conditio, apud auctorem, apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tantummodo bonum praefers, non potes autem perfecte bonum ostendere, a quo non perfecte liberaris. [175] Quod admetur bonitatis quaestionem, his lineis deduximus eam minime Deo adaequari, ut neque imaginam, neque rationalem, neque perfectam, sed & improbam, & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignam: quod scilicet in quantum Deo congruat, in tantum Deum non esse non ueniat, qui de tali bonitate etiam praefatur, nec de tali modo, verum & sibi. Iam enim & hoc discuti par est, an Deus de sola bonitate censendus sit, [176] negatis ceteris appendicibus, sensibus & affectibus, quos Marcionitae quidem a Deo suo abigunt in creatorem, nos vero & agnoscimus in creatore, ut Deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia quae Deo digna sint, constant. [177] Si aliquem de Epicuri schola Deum, affectauit Christi nomine titolare, ut quod beatum & incorruptibile sit, neque sibi, neque alij molestias praestet (hanc enim sententiam ruminans Marcion, remouens ab illo seueritates & iudicarias vires) aut in totum immobilem & stupentem Deum concipisse debuerat, & quid illi cum Christo molesto & Iudaeis per doctrinam, & sibi per Iesum aut & de ceteris motibus eum agnouisse, & quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quod retrò quietus, qui nec notitiam sui aliquo tantum opere curauerit, post tantum cui senserit in hominis salutem, utique per voluntatem nonne concussibilis tunc fuit nouae voluntati, ut & ceteris motibus videatur obnoxius. Quae autem voluntas sine concupiscentiae stimulo est? Sed & cura accedit voluntati. [178] Quis uolet, quod non concupiscet? Quis enim uolet quid, & concupiscet, & non erabit? Igitur cum & uoluit & concupiit in hominis salutem, iam & sibi & aliis negant fecit, Epicuro nolente, consiliari Marcionis. Nam & aduersarium sibi constituit, non illud, aduersus quod & uoluit & concupiit & curauit, siue delictum, siue mortem, in malis ipsum arbitrum eorum, & dominum hominis creatorem. Porro nihil sine emulatore decurret, quod sine aduersario non erit. Denique uolens & concupiscens, & cum hominem liberare, hoc ipso iam emulatur, & eum a quo liberat, aduersus eum sibi liberaturus: eum de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim emulatio currant necesse est officiales suae in ea quae emulatur, ira, discordia, odium, deliquit indignatio, bilis, uolentia, offensa. Haec omnia si emulationi assistunt, emulatio in liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est, non potest ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus & affectibus, per quos administratur aduersus creatorem: ne sic quoque irrationalis praescribatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. [179] Haec multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua & expressetur.

CA. XXVI. [180] At hic sufficit peruerissimum Deum ostendi, in ipso praerogatio solitaria uoluntatis, qua nolunt ei asseribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehentunt. [181] Si enim neque emulatur, neque irascitur, neque damnat, neque vexat, utpote quae iudicem praestat, non inuenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat, & quidem plenior. Quale est enim ut praerogatio constituat non executurus, ut delicta prohibeat non iudicaturus, quia non iudicaturus: extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & maduersionis. Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admissum? cum multo magis non prohibuisset quod defensurus non esset, quam ut non defenderet quod prohibuisset: immo & permisisset directio debuit, sine causa prohibitorum, non ut defensurus. Nam & nunc tacite permissum est, quod sine ultione prohibetur. Et utique non aliter prohibet admitti, quam quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur delicto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratae uoluntatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet uelisci. Nam & ultio fructus est ira, & ira debet offensa, & offensa, ut dixi, comes frustratae uoluntatis. Sed non ueliscitur, ergo nec defenditur. Sed non offenditur, ergo nec laeditur uoluntas eius, cum sit quod fieri noluit. [182] & sit iam delictum secundum uoluntatem eius, quia non fit aduersus uoluntatem, qui non laedit uoluntatem. Aut si hoc erit diuinae uirtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moueri tamen si fiat: Dicimus iam motum esse illum qui noluit, & uane non moueri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iudicauit, nolendo fieri, & idcirco prohibendo non

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
36.

Aciendum enim iudicauit, & prohibendum pronuntiauit. Ergo & ille iam iudicat: si indignum est Deum iudicare, aut si eatenus dignum est Deum iudicare, quā tantummodo nolit & prohibeat, non enim defendat admissum: atquin nihil Deo tam indignum, quā non exequi quod nolit, & prohibuit admitti. Primo quod qualicumque sententiæ suæ & legi, debeat vindictam in auctoritatem & obsequij necessitatem. Secundo, quia æmulum sit necesse esse, quod nolit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parcere Deum, indignius sit, quā animaduertere: & quidem Deo optimo, qui non aliās plene bonus sit, nisi mali æmulus, vti boni amorem odio mali exercent, & boni tutelam expugnatione mali impleat. [183] Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem non vindicando, & absoluit non puniendo. O Deum veritatis præuicacitorem, [184] sententiæ suæ circumscriptorem. Timet damnare quod damnat, timet odisse quod non amat: factum finit quod fieri non sinit: mauult ostendere quid nolit, quā probare. Hoc erit bonitas imaginaria: disciplina, phantasma: [185] & ipsa transfunditoria præcepta, secunda delicta. Audite peccatores, quique nondum hoc estis, vti esse possitis: Deus melior inuentus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec vlscitur, [186] cui nullus ignis coquitur in gehenna; cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantum est. Denique prohibet delinquere, sed litteris solis. In vobis est, si velitis, illi [187] obsequium subsignare, vt honorem Deo habuisse videamini: timorem enim non vult. Atque adeo præ se ferunt Marcionitæ, quod Deum suum omnino non timeat: B Malus autem, inquit, timebitur, bonus autem diligitur. Stulte, quem Dominum appellas, negas timendum: cum hoc nomen potestatis sit etiam timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas non diligere: Planè nec pater tuus est, in quem competat & amor propter pietatem, & timor propter potestatem: nec legitimus Dominus, vt diligas propter humanitatem, & timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarij diliguntur, non etiam timeantur. Non enim timebitur, nisi iusta & ordinaria dominatio: diligere autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non auctoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulantius quā [188] delicta non exequi? Age itaque qui Deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum quod sciam fructum vitæ omnibus qui Deum non timeant? Quid non frequentas tam solemnem voluptates [189] Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid non & in persecutionibus [190] statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem Dei tui peruersitate, quem non times, obseruas, quæ & ille quod non vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuique Dei illorum, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nonne & hoc iudicio agitur: iudicatur enim abiiciendus, & vti que iudicio damnationis: nisi si in salutem abiiciatur peccator, vt & hoc Deo optimo competat. Et quid erit abiici, nisi amittere id quod erat consecutus si non abiiceretur: id est salutem. Ergo salutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni non poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est iudice. [191] Exitus autem illi abiecto quis: ab igne, inquit, creatoris deprehendetur. Adeone nullum habet elementum, vel in hanc causam prouisum, quod peccatores suos vel sine scruia reléget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo sulphuratiorem eis gehennam præparabit, vt blasphemis suis scilicet: nisi quod Deus zelotes fortasse an desertoribus aduersarij parcat? O Deum vsquequaque peruersum, vbique irrationalem, in omnibus vanum, atque ita neminem: Cuius non statum, non conditionem, non naturam, non vllum ordinem video consistere, iam nec ipsum [192] fidei eius sacramentum. Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio delictorum est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non genuit? Iteratio enim non competit ei, à quo quid nec semel factum est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animam non prius contulit? [193] quia suffectura est quodammodo spiritus anima. [194] Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum: Lauat hominem, nunquam apud se coinquatum: & in hoc totum salutis sacramentum, carnem mergit exortem salutis. Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam vanus, quā Deus Marcionis, proinde cum tantam, siue sarcinam, siue gloriam,

CA. XXVII.

Matth. 5.

et 18.

Matth. 8.

22. et 25.

CA. XXVIII.

Exod. 29.

JAN
onibus

infirmisimæ aut indignissimæ carni imponit sanctitatem. Quid dicam autem de discipulo
 næ vanitate, qua sanctificat substantiam sanctam: Quid autem onerat infirmam, aut exor-
 nat indignam: Quid non salute remunerat, quam onerat vel exornat: Quid fraudat, pre-
 cedem operis non rependens carni salutem: Quid & honorem sanctitatis in illa non pre-
 titur? [195 Non tingitur apud illum caro nisi virgo, nisi vidua, nisi celebs, nisi diu-
 tio baptisma mercata, 196 quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex dan-
 natione coniugij, institutio ista constabit. Videamus an iusta, non quasi destructum sancti-
 citatem sanctitatis, 197 vt aliqui Nicolaitæ assertores libidinis atque luxurie, 198 sed qui
 sanctitatem sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur, & præferamus, non vt
 malo bonum, sed vt bono melius. non enim proiicimus, sed deponimus nuptias: nec præ-
 scribimus, sed suademus, sanctitatem seruantes, & bonum, & melius, pro viribus co-
 iusque sectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes cum inimicè accutate
 spurcitie nomine in destructionem creatoris, 199 qui proinde coniugium pro rei hono-
 rate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & vniuersum conditi-
 nis in integros & bonos vsus. Non idè autem & cibi damnabuntur, quia operosius ac-
 quisi, 200 in gulam committunt: vt nec vestitus idè accusabuntur, quia pretiosius con-
 parati, in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonij res idè despiciuntur, quia im-
 perantius diffuse in luxuriam inardescunt, 201 Multè enim differunt inter causam & culpam
 ter statum & excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, se-
 cundum censuram institutoris ipsius, cuius est, tam: Crescite & multiplicamini, quam
 Gen. 1. Non adulerabis, & Vxorem proximi tui non masculos & in pecudes libidinum insati-
 Exod. 20. stam sacrilegam, atque monstruosam in masculos & in pecudes libidinum insati-
 Deuter. 5. 203 Sed et si nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritualis ratio Paulo
 Leuit. 20. to auctore defendit, vnum in fide matrimonium præscribens, eiusdem erit modum se-
 1. Corint. 7. tauit: is metet segetem, qui seminavit: is dicit, Superest vt & qui vxores habent, in
 Gen. 1. quasi non habeant; cuius & retrò fuit, Crescite & multiplicamini: eiusdem finis cum
 initium. Non tamen vt accusanda cæditur sylua, nec vt damnanda secatur leges, sed
 tempori suo parens. Sic & connubij res non vt mala securem & falcem admittit sancti-
 tatis, sed vt matura defungi, vt ipsi sanctitati reseruata, cui cædendo præstat & esse. Ita
 iam dicam Deum Marcionis, cum matrimonium vt malum & impudicitie negotium
 probat, aduersus ipsam facere sanctitatem, cui videtur studere; Materiam enim eius ex-
 dit. 204 Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentie testimonium
 cum licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuersis probantur. Sicut & virtus in
 2. Cor. 12. firmitate perficitur, sic & abstinentia nubendi in facultate dignoscitur. Quis denique ab-
 stinens dicitur, sublato eo à quo abstinendum est: Quæ temperantia gula in fame: quæ
 ambitionis repudiatio in egestate: quæ libidinis infrenatio in castratione: Iam venio
 mentem generis humani compescere totum, nescio an hoc quoque optimo Deo in-
 gruat. Quomodo enim saluum hominem volet, quem verat nasci, de quo nascitur ab-
 tendo: quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quo-
 modo diligit, cuius originem non amat? Timet forsitan redundantiam sobolis, ne libe-
 ret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generosiores habeat Marcionis
 Marcionitis. 205 Non erit immanior duritia Pharaonis nascentium enecatrix. nam illi
 mas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambo
 homicidio differt. sub vtroque homo interficitur, sub altero iam æditus, sub altero ab-
 dus. Gratus esset ò Deo hæretice, si isse in dispositionem creatoris, quod marem scilicet
 CAP. XXX. minam misceat. utique enim & Marcion tuus ex nuptiis natus est. [206 Satis hæc de Deo
 Marcionis, quem & definitiones vnica diuinitatis, & conditiones statuum eius, omnino
 non esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc utique succedit. Proinde si
 minus quid videmur egisse, speret reseruatum suo tempori, 207 sicut & ipsarum scriptura-
 rum examinationem, quibus Marcion vtitur.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM I. ADVERSVS MARCIONEM.

1. CARTHAGINIENSIS, &c.] Istud recens adiciamus ex utroque MS. Vatic. codice, sicuti ex libro iam dicto de Resurrectione carnis, illud quod num. 2. sequitur: DE DEO VNICO.

2. ADVERSVS MARCIONEM.] De Marcione supra lib. de Prescrip. adu. heret. cap. 51. her. 17. nu. 322. ex ipso Tertulliano, Epiphania, Philastrio, Eusebio & Irenaeo; & quod Ponticus fuerit, & occasionem cur haeresis Cordonis amplexus sit, ostendimus; simul etiam de temporibus Antoninianis (vbi loquitur infra Auctor lib. 4.) tum ibi, tum etiam eiusdem lib. cap. 30. num. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 171. & 172. & infra cap. 19. num. 129. & 130. item quod primò in catholicam doctrinam apud Romanensem Ecclesiam crederet, sed postea deficiuerit; vbi etiam causas habes superum & sacrilegium, cur ab Ecclesia eiecitus sit. Reperitur eadem his libris aduersus eundem scriptis non semel, imprimis patriam illi fuisse vicinam Ponto Euxino, sicuti superius indicat cap. 1. dum latissime in barbarian illius regionis inuehitur. Pontus igitur, inquit, qui Euxinus naturâ negatur, &c. tandem ita concludens: Næ tu Euxine probabiliorem feram Philo- sophis ædidisti, quam Christianis. Vnde & Ponticum vocat non semel, sicuti ad cap. 2. adnotauimus n. 24. Appellatur quidem etiam Ponticus nauclerus, tum supra lib. de Prescrip. aduersus heret. cap. 30. num. 164. & infra lib. 3. adu. Marc. c. 6. ac rursum initio lib. 5. non quidem quod nauclerus fuerit (vbi rectè adnotauit Rhe- nanus) sed per iocum, aut quòd ex naucleris, qui frequen- ter Pontum accolebant, oriundus. Quò vero tempore ex- ortus sit, sic infra c. 19. Quoto quidè anno, inquit, An- tonini maioris de Ponto suo exhalauerit aura can- nularis, non curauit inuestigare. De quo tamen constat, Antoninianus hereticus est, sub Pio im- perio, &c. vbi de hoc latius n. 123. Quòd prius Catholicus fuerit, his verbis indicat c. 1. Marcion, Deum què in- uenerat, extincto lumine fidei amisit. Nò negabūt discipuli eius, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus, &c. vbi etiam alij similes loci ci- tatur à nobis n. 20. et 21. Porro errores eius de plerisque in- dicauiamus, etiam supra dicto lib. de Prescrip. aduersus her. c. 51. & quibus potissimè locis ab Auctore refelluntur, quare repetitione non est opus. Ceterum scripta Marcionis ab Auctore commemorantur: Euangelij, Epistola, An- titheses. De primo sic infra l. 4. cap. 1. Ad ipsum iam E- VANGELIUM eius prouocamus, quod interpo- lando suū fecit. c. 2. Traleo, inquit, nunc ad E V A N- GELIUM sanè non Iudaici, sed Pontici, interim adul- terati demonstrationem. & paulo post: Còtra Mar- cionem, E VANGELIO scilicet suo, nullum adscribit Auctorem; quasi non licuerit illi titulum quoque adingere, cui nefas non fuit, ipsam corpus euer- tere. Alterius meminit supra lib. de Carne Christi, c. 2. Et eò magis, inquit, mortuus es, quò magis non es Christianus; qui quum fuisses, excidisti, rescin- dendo, quod retrò credidisti, sicuti et ipse confite- ris, in quadam EPISTOLA. quò etiam adludit his verbis c. 1. huius libri mox citatis: Ipsius litteris testi- bus, De Antithesibus denique sic hoc libro infra cap. 19. Nam hæ sunt ANTIHESSES Marcionis, id est, contrariæ oppositiones; quæ conatù discordiam

Euangelij cum lege committere, vt ex diuersitate sententiarum vtriusque Instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. Et latius initio, immò frequentissime, lib. 4. adu. Marc. vbi inter cetera cap. 1. Et vt fidem instrueret, & tem quãdam com- mentatus est illi (scilicet Euangelio) opus ex contra- rietatum oppositionibus, ANTIHESIS cognom- inatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, &c. Quò, ne hic prolixiores simus, Lectorem re- mittimus. Hoc unum adiciamus, quòd Epistolam nuf- quam peculiariter, sed Euangelium, & Antitheses nominatum impugnet, & particulatim Auctor toto di- cto lib. 4. quem admodum etiam Epiphanius her. 42. & Euangelij illud non aliud fuisse, quam quòd nos B. Luca adscribimus, prorsus mutilatum; quippe quòd solum re- cipiebat, contemptis alijs tribus. Porro etiam Epistolas Apostoli Pauli longe alio ordine adidit quàm in Ecclesia leguntur, mutatà etiam Epistola ad Ephesos inscriptione, ad Laodiceos. Ita enim eas collocat, Ad Galatas, Ad Corinthios 1. & 2. Ad Romanos, Ad Thessalo- nicenses 1. & 2. Ad Laodiceos, Ad Colossenses, Ad Philipenses, & ad Philemonem; or- dibus tum reliquis eius Epistolis, tum etiam iis quæ Catholicis voca- mus, Actibus Apostolorum, & Apocalypsi. Sicuti etiam totum verbum Instrumentum reuocabit; de quibus om- nibus infra l. 3. 4. & 5. latius.

CAP. I.

3. Siquid retrò gestum est nobis, &c.] Caput hoc primò inscripsimus: De Marcionis haeresibus Praefatio. Patet autè hinc Auctore primò aliud opusculù ad- uersus Marcionem scripsisse, quòd postea quasi pro- peratum pleniore compositione resciderit; hæc quum fraude apostata amississet, qui eam frequen- tiè exhibuerat, id est, in lucem adiderat, emendationis necessitate hoc opus adiecit. Arg. id est quòd sub- iungit: Ita stylus iste nunc de secundo tertius; quia tamen noui operis hic primus existit, adiciens: & de ter- tio iam hinc primus. Atque sunt voces Tertullianicæ: viderit, frater, pro: Christiano, ac in disperfo. Sive au- tem legas: ne quemquam cum exc. sive: ne quem cum Vatie. 2. MS. cod. perinde est.

4. Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, &c.] Vt. quidem MS. cod. non habent: naturâ, sed rectè illud addidit ex Gorziensi cod. Rhenan. quia hoc vult di- cere Pontum naturâ quidem & Euxinum, ad est, in hospita- lem fuisse, sed nomine (eù Euxin) Euxini, id est, hospita- lis illud. Alludit autem ad illud Amm. Marcell. lib. 2. Heniochi, Sindi, & Achei, intendente sententiam licentia diuturna, inviderunt mari nomen inhospitali; & con- trario per caussatione Pontus Euxinus appellatur. Quò pertinet etiam illud Ouidij:

Quem tenet Euxini mendax cognomine Pontus. Atque hoc est quòd addit Auctor: Ceterum hospita- lem Pontum nec de situ æstimes, &c.

5. gentes ferocissimæ inhabitant, &c.] De genti- bus loquitur vicinis Ponto Euxino, quæ omnes sub Sar- matia comprehenduntur à Ptolomæo Tab. 8. Europa, nempe Tauris, sive quæ Tauricam Chersonesum inha- bitant, Colchis, Scythis, seu Tauroscythis, Ham- maxobiis, aliisque, de quibus ipse mox Auctor nomi- natim; quorum mores, & vita instituta, cum acriis

JAN 9
anibus

rigore pulcherrimè describit; de quibus etiam omnibus latè Plinius loco supra citato lib. adu. Iudæos cap. 7. num.

44. *Tomo 1.*
6. Libido, &c. ne temerè qui intercedat.] Sic distinximus, & legimus ex MS. Vatic. 2. phrasi Tertullianica, pro: ne quis. Atqui intercedere etiam hic pro: impedire, accipi videtur, de quo infra lib. sequ. latius cap. 7. num. 41.

7. Dies numquam patens, sol numquam liber, &c.] Etiam hoc castigauimus ex Latini, legentes: liber, pro: libens. Atqui rectè istud Ponti Euxini accolis tribuit; quippè quum (iuxta Ptolomæum ubi supra) solo freto disset Cimærius Bosphorus, tenebra autem perpetua Cimæria inde in Prouerbum uenerint; atque adeo etiã illud quod mox subiungit; nubilo obscurior, de quo in Prolegomenis latius.

8. totus annus, hybernum, &c.] Istud ad easdem gentes, maxime qua ad Aquilonem magis accedunt, referri debet. Legit autem Vatic. 1. MS. cod. Liqueores ignibus redimit, pro: redeunt; sed neutrum placet, quum vox: ignibus hic consentire non uideatur. Huc uero adludit paulopost illis Prouerbialibus formulis: hyme frigidior, gelu fragilior, de quibus etiam inter Prolegomena.

9. de sacrificiis Taurorum, &c.] Nam ij (inquit Rhenan. pro uictimis aduenas mactare solebant; Auctore Pomponio Mela. Pertinet itaque ad istos illud patoloprius: Parentum cadauera, &c. atque adeo etiam quod est supra Tom. 1. Apolog. cap. 9. Restitio Tauricas fabulas Theatris suis; & illud quoque: Aiunt & apud quosdam gentes Scytharum (nempe Taurorcythas, sicuti appellantur à Ptolomæo) defunctum quemque à suis comedi; de quibus ibidem latius num. 125. 131. & 133. Eodem pertinet etiam Massageta- rum similis inhumanitas, de qua num. 13. latius.

10. & amoribus Colchorum.] Hoc dicit propter Medeam (inquit Rhenan. de cuius amoribus habes apud Ouidium. Erant autem etiam Colchi iuxta Ptolomæum, Ponto Euxino vicini.

11. & crucibus Caucaforum.] Prometheus (inquit idem Rhenanus) diductis ad duo iuga brachiis, Caucafo fuit adligatus à Ioue. Lege Philostratum in principio lib. 2. de uita Apollonij. Eodem pertinet illud quod mox subdit Prouerbum (de quo in Prolegomenis latius) Caucafo abruptior, quem idem Rhenan. ex Plinio tradit prealtis rupibus inaccessum; unde & inhospitalem uocari ab Horatio. Ad huius autem montis incolæ refertur quod paulo ante dixit: Totus annus, hybernum, &c. iuxta illud Iosephi: Nudi etatem agunt, & Caucafi niues hyemalique vim perferunt sine dolore. Quum autem montes Caucafi albi uocentur Taurici, etiam rectè hic de illis loquitur Auctor, ubi Ponti Euxini meminit.

12. Scythia tetrrior, Hamaxobio instabilior.] De his quoque Prouerbis uide nostra Prolegomena. Collocantur autem etiam Scythæ & Hamaxobij à Ptolomæo haud procul à Ponto Euxino in Sarmatia; quorum hi, quum ab *Λυκαία* appellationem suam sortiantur, ac si dicas, in plaustris uiuentes, ad illos pertinet quod antea dixit Auctor: si tamen in plaustro habitatur. Vide de iisdem Plinium lib. 4. cap. 12.

13. Massageta inhumanior.] Massageta populi sunt Scythia seu Sarmatia Asiatica, quos etiam haud procul à Ponto Euxino collocat Ptolomæus (quos idem Ptolomæus Alanos recensiores, alij Alanos nuncupant

& Hunnos) quibus quum tributaria à Dnijsse tandi peritia, fortassis ad illos resperit Auctor quum locus est de Pharettris; & rectè etiam intelligendum illud: Parentum cadauera, &c. ex Serabone lib. 2. qui tradit iam senes in frusta solere, & cum ouillis caribus promiscue comedi.

14. Amazonia audacior.] Ad haec haud pertinet illud quod praemisit Auctor: Nec facinus sexu mitigantur, &c. Verum de hoc Praenone & praecedenti in Prolegomenis latius. Haec tantum Amazonias uocari ab Auctore, quos alij Amazones appellant. Loquitur autem de illis, qua ad solera, campos Threissos (ad fluium Borysthenem, pro Ponto Euxinum insunt) inhabitantur, ab *Ταυρική* mme, incertum, quam ob causam, digresse; nam cum Thracius Bosphorus Ponto Euxino uicinus est, *Πόντος* Tab. 9. Europa.

15. Istro fallacior.] Omnino sic legendum, *ιστρο*, quum loquatur de fluuio Danubio, qui uocatur *Πρότομος*. Geograph. lib. 3. cap. 8. in Tab. 9. *Αξία* oppido uique ad Ponto (nempe Euxinum) Ostia, Ister nuncupatur; à quo etiam *Αξία* *Ισθμίου* cui ea in re consentiunt Plin. lib. 4. cap. 12. & *Αξίαν* lib. 21. unde & binominis *Ιστρο*, de Danubio nuncupatur lib. 1. de Ponto, Elegia 9. Unde uerum uerbum: Istro fallacior, uide infra Prolegomena autem: penes quem, rectè subintelligitur *Αξίαν* Rhenanus.

16. uerus Prometheus, &c.] *Πρότομος* Rhenan. omnipotentem creatorem Deum, quorum Prometheus; quod hunc fabulose *Πρότομος* hominem è limo finxisse, cuius res in *Αξία* de uera Carne Domini supra meminit. In uoces Tertullianice: lancinatur, & *Πρότομος* loco ipsi barbaro; cui similem phrasin non meminit praecessisse: quasi quodam Barbarie fere notat Rhenanus; sed ubi uidetur proprie accipi, etiam hic, sic etiam supra accipitur Tom. 1. lib. 4. cap. 7. num. 51.

17. Quis enim tam castrator carnis caelator, spectabilis (inquit Rhenanus) natura potentior quoque, quibus & in terris & in aqua uictoria & fibris, quos castores uocant, & capere possunt. Amputari hos ab ipsi cum capere possunt seftius diligentissimus medicina, ex Plinio lib. 9. cap. 3. Caprat uero gratiam uocabulorum, quum castrator carnis caelator. Atqui contra *Αξίαν* rorem, quo nuptias abstulit, agit Auctor *Αξία* penultimo.

18. Quis tam comelor mus Ponticus, Mures (inquit idem Rhenan.) Ponticos heros, atque remandere, Plinius auctor est lib. 8. cap. 17. uero quod Euangelia corrolit, latè tractat *Αξία* infra lib. 4. Et Epiphanius heresi 42. Cap. 1. *Αξία* appellat Marcionitas, bonorum indumentorum comelores.

19. Nam ille canicula Diogenes, &c.] Istud apud Diogenem Laërtium. Atque de Diogenis Cynici Aphobegmatibus uide supra Tom. 1. Polog. cap. 39. num. 509. & cap. 46. num. 512. nique Tom. 2. lib. de Patient. cap. 2. caninam *Αξία* mitarem illius commemorat.

20. Primam illi fidem nobiscum fuisse, &c.] nino sic legendum, pro: illis; nam de fili *Αξία* quitur. Vide autem idem supra lib. de Prolegomenis

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
36.

heret. cap. 30. quum dicit: in catholicam primò doctrinam credidisse apud Romanensem Ecclesiam; & rursum lib. de Carne Christi, cap. 2. rescindendo quod retrò credidisti, &c. Quid ipsum quaque reperitur infra lib. 4. c. 4. Vide Adnot. num. 31.

21. ipsius litteris testibus. Hoc ipsum est quod dixit Iam dicto de Carne Christi: Sicuti & ipse confiteris in quadam Epistola. Cum rursus sit modo loco iam citato.

22. ut hinc iam destinari possit hæreticus, &c.] Definitionem similem hæretici habes supra lib. de Præscript. adu. her. c. 6. Hæretici dicta Græca voce, &c. ubi de ea latius, num. 32.

23. Sed alius LIBELLVS hunc gradum sustinebit ADVERSUS HÆRETICOS, &c.] Citat hic haud dubie modo dictum librum de Præscript. aduers. hæreticos; quippe quo docuit reuincendos hæreticos, sine tractatu doctrinarum, de præscriptione nouitatis. Vbi de priori articulo potissimum tractat cap. 15. 16. 17. 18. & 19. de altero verò cap. 20. ac sequentibus, maxime cap. 29. 30. 31. ac 32. Quare rectè etiam hic addit: Nunc quatenus admittenda congressio est, &c. verum de similibus Auctoris loquendi formulis vide supra Adnotat. nostra in dicti lib. cap. 15. num. 98. & de Prouerbiali formula: hunc gradum sustinebit, nostra Prolegomena.

CAP. II.

24. Duos Ponticus Deos adfert, &c.] Argumentum huius capituli his verbis indicat Auctor: De duobus Deis Marcionis, quod præcipue tractatur his primo & secundo libris aduers. Marcionem. De quo etiam in hæc verba B. Iustinus Martyr Apologet. 2. Marcion verò Ponticus hodie etiam discipulos suos docet, alium quendam Opificem Deum maiorem opinari; qui per omne quoque genus hominum, demonum fretus auxilia, plurimis auctor est, ut blasphemias dicant, & effectorem huius Vniuersitatis Deum negent; alium autem quendam, ut maiorem, maiora præter hunc condidisse professantur. Quod ipsum rursum aliis verbis sub finem reperitur in peculiarem librum eius aduersus Marcionem citat in hæc verba B. Irenæus lib. 4. aduers. hæres. cap. 14. Et bene (inquit) Iustinus in eo libro, qui est ad Marcionem, ait: Quoniam ipsi quoque Domino non credidissent, alterum Deum aduocant, præter fabricatorem & factorem & nutritorem nostrum. Quam locum etiam citat Euseb. Hist. Ecclesiast. lib. 4. cap. 17. Eundem etiam errorem, quem hic latè impugnat, Marcioni impingit Auctor non senel alibi. Sic lib. de Præscript. aduers. heret. cap. 7. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: à Stoicis venerat. Quod addidit rursum cap. 30. Si alium (inquiens) Deum prædicant, &c. & apertius cap. 34. Nemo alterum Deum aulius est suspicari, donec Marcion præter Deum creatorem, alium Deum solius bonitatis induceret. Denique & cap. 51. verbis mox citandis; ubi vide Adnotat. nostra n. 40. & hæres. 17. n. 322. Similiter ed addidit lib. de Carne Christi, cap. 5. quum dicit: qui à Deo optimo, & simplici & bono tantum infers Iesum? & cap. 24. Idèd etiam Marcionem prospiciens: Ego sum, inquit, Deus, & alius absque me non est. Porro Ponticus cur vocetur, supra num. 2. diximus, quum paucis eius ortum significauimus, ubi etiam locos habes similes; qualis est etiam ille supra lib. de Carne Christi, cap. 6. Sed quid iam discentes Pon-

tici illius. Eodem pertinet quod infra cap. 7. dicit Auctor: Hæstisti Marcion in medio Ponti tui æstu; & cap. 10. quod bis reperit de Ponticis. Item illud initio l. 2. ita Pontico placuit. & lib. 3. cap. 11. Stultissimè & hic Ponticus. & 13. penes Ponticos. Denique lib. 4. aduers. Marc. cap. 1. iniectiones Pontici. ac: apud Põticos. & cap. 2. Euangelij, &c. Pontici. Et verò ex Iustini loco citato, & Iren. lib. 1. cap. 29. hanc appellationem desumpsisse videtur.

25. tamquam duas Symplegadas naufragij sui, &c.] Symplegades, scopuli sunt duo contra Bosphorum Thracium, de quibus Plinius l. 4. c. 13. & Pöpon. Met. l. 2. que quum in Ponto Euxino sint, adhuc persistit in Metaphora sua Auctor. Ita dictas autem voluit, quod paruo discreti intervallo, cœuentium speciem præberent.

26. de simplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, &c.] Vatic. 2. MS. cod. legitur: pronuntiationis, sed illud placet. Idem verò etiam supra dixit Auctor dicto cap. 51. lib. de Præscript. aduers. her. Hic (inquit, de Marcione loquens) ex occasione qua dictum sit: Omnis arbor bona, bonos fructus facit, mala autem malos; hæresin Cerdonis adprobare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hæreticus antè dixerat. Nempè, sicuti paulo antè ibidem Auctor, duos Deos, vnum bonum, & alterum sæuum; bonum superiorem, sæuum hunc, mundi creatorem. Rectè autem respondet Auctor: Dominum non in Deos, sed in homines disposuisse exempla illa bonæ & malæ arboris, quæ reperitur Matth. 7. Atqui MS. Vatic. 2. partim confirmant hæc vscatam phrasin Auctoris: malas ædat operas, neque mala bonas; ubi operas accipit pro operibus.

27. circa mali questionem: Vnde malum? &c.] Hinc explicatur illud dicti lib. de Præscript. adu. her. c. 7. Eadem materix apud hæreticos & Philosophos volutaatur, iidem retractatus implicantur: Vnde malum, & quare? sicuti ibi etiam adnotauimus n. 44.

28. & obtunsi sensibus.] Vatic. 1. obtulis, sed alter nobis consentit; & verò etiam Plinius iunior lib. 7. Epist. 123. obtunsum stomachum dixit, & Plautus Casina: obtulo ore.

29. Ego sum qui condo mala, &c.] Vatic. 2. MS. cod. creos, & paulopost: creatorem, pro: condentem; sed illud legitur alibi ab Auctore, non solum infra Tom. 5. lib. de Persecut. in fuga, sed etiam lib. 2. adu. Marc. ubi latè hunc locum Isai. 45. interpretatur cap. 14. & 24. ita ut nihil faciat pro hæresi Marcionis, quo loco etiam nos latius, Legimus autem ex iisdem: pronuntiantem, pro: prænuuntiantem.

30. Et ita in Christo, &c.] Latius ista hæresis: de noua diuinitate in Christo reuelata, reseratur ab Auctore infra cap. 18. & 19. Adidit autem ad illud Apostoli 1. Cor. 5. Modicum fermentum totam massam corrumpit; de quo alicubi aliquid scripsimus.

31. Habuit & Cerdonem quendam informatorem, &c.] Huc pertinet illud mox citatum nu. 26. item illud infra lib. 4. adu. Marc. cap. 17. Siq nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit. Consentit etiam Irenæus, quum scribit l. 1. c. 9. Succedens autem Cerdoni Marcion Ponticus ad ampliat doctrinam, quæ ipsa verba habes citata ab Eusebio lib. 4. Eccles. hist. cap. 10. Atqui legitur Vatic. MS. cod. de bono præstruendo, phrasi Tertullianica, pro: præferendo; verum quia opponitur illi: de malo infamando, &

JAN 9
anibus

etiam ad euitandam cacophoniam in eo quod sequitur: *construxit, retinimus uulgatam lectionem.*

CAP. III.

32. Principalis itaque & exinde tota, &c.] *Caput hoc inscriptissimum: Quod Deus, si vnus non est, non sit; eod quod summus magnus sit, cui nihil aduari potest.*

33. poetica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica:] *Poëtica & pictoria licentia omnibus nota est, cui addit hæreticam, quod eadem licentia uti soleant. Præterea etiam uidetur adludere ad Hermogenem & Apellem, qui Pictores ante hæresin fuerant, sicuti adnotauimus supra lib. aduers. Hermogenem, & infra Tomo 4. in fragmentis libri adu. Apellem.*

34. quod & omnium conscientia agnoscer.] *Hoc latius explicatur infra cap. 10. & supra Tom. 1. 1010 lib. de Testimonio Animæ adu. Idola.*

35. Deum summum esse magnum, &c.] *Pulchra Dei definitio, quantum (ut Auctoris uerbis præcedentibus utar) humana conditio de Deo definire potest. Similiter autem dixit infra cap. 7. Hanc (nempe Dei substantiam) inueniens solam innatam, infestam; solam æternam, & uniuersitatis conditricem, & supra lib. aduers. Hermog. cap. 7. Deum æternum innatum, omnibus maiorem & sublimiorem, nec natum nec factum, sine initio, sine fine. Legimus autem paulo post ex Vatic. 2. MS. cod. dicendo, si non vnus, non est Deus (addita recens uocet Deus) sed quia quem confidimus esse, idem (pro: iidem, quod mendose legebatur) definiamus esse.*

CAP. IIII.

36. Sed argumentabitur quilibet, &c.] *Hic capiti titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt.*

37. Cui me similitatis?] *Paulo aliter legitur Isaie 40. Cui assimilatis Dominum, iuxta 70. aut: Deum; iuxta uersionem B. Hieronymi. Et certe ex hoc loco didicisse Sibyllam Deum dicere immensum & infinitum, tradit Clemens Alexandrinus libro 5. Stromat. & post eum Euseb. lib. 13. de Prepar. Euang. Græcè, ubi docet quæ pulchre dicta sunt à Philosophis, ex Prophetarum ea libris mutasse.*

38. minimalibus, ut ita dixerim, regnis, &c.] *Minimalia regna uocat (inquit Rhenanus) minuta & parua. Alia significatione supra dixit Tom. 2. lib. de Habitibus muliebri, cap. 6. eiusdem terra minimalia, quæ uulgus miserabilia uocat. Est etiam uox Tertullianica, quæ Metaphoricè utitur: eliquetur, uti etiam illa: expressis & exclusis; adludit enim ad aurum abros, qui aurum eliquant scorius expressis & exclusis.*

CAP. V.

39. Aur quæ ratio duo summa magna, &c.] *Inscriptissimum caput istud: Quod si duo summa magna, etiam plura admittere oportebit.*

40. Honestior, & liberalior Valentinus, &c.] *Adludit ad 30. diuinitatis Eones Valentini, de quibus supra latissime lib. adu. Valent. maxime cap. 7. & 8. à quibus deriuat Auctor nouam uocem, quum subiungit: tamquam Eonia serophæ, adludens ad Serophæa fecunditatem, quæ nonnumquam ad trecentos usque peperisse legitur porcos, illud enim antiquissimum*

uisse scribitur à M. Varro lib. 2. de re Rustica cap. 1. quod sit Enea Lavinij 30. porcos peperit albos, &c. qui rectè dicit: Post unum enim numerum, &c. Duo enim multitudo, unione iam excelsa, quæ nitus non numerus, sed principium est numerorum.

41. unicum autem sit, cui nihil aduocetur.] *Huc pertinet illud infra l. adu. Præxan: Eueritio archie illa tibi intelligenda, quum alia demeritio suæ conditionis & proprii status, ac per formula superducitur, quum alius Deus inferius aduersus creatorem. Legimus autem ex 2. Vatic. nullo inter se differendo, pro: à se.*

CAP. VI.

42. Sic adhuc uidemur dispartite, &c.] *Capituli huic inscriptionem dedimus: Quod etiam duo dispartes Dij Marcionis admitti non possunt. Rectius legit Basil. aditio cum Vatic. MS. Sic alius, quàm Lugdunensis: Si. Rursum autem est in Tertullianica: retractauimus, pro: tractauimus, cui etiam cap. sequi bis: retractatum, & cap. tractatu, bis.*

43. Marcionem dispartes Deos constituit.] *Quibus scripturis Marcion alterum Deum hominiferum, bellipotentem; alterum mentis placidum & optimum astruxerit, late tradit & cap. sequenti l. sequenti.*

44. quodammodo iniecta manu detinetur.] *De hac Prouerbiali formula inter Prolegomena autem paulo post, & legitur ex Vatic. 2. MS. ita Deus non erit dicendus; item: Num in magno Deo potiore.*

45. si deprecati capiti in creatore, &c.] *Hic capiti titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt. De hoc capite titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt. De hoc capite titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt. De hoc capite titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt.*

CAP. VII.

46. Tentabis ad hæc de nomine Dei.] *Titulum huic capiti præfigendum cepimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt. De hoc capite titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt. De hoc capite titulum dedimus: Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possunt.*

47. ut passiuo & in alios quoque permittitur.] *Hic (inquit Rhenanus) aperte scriptum interpretatur, quod dicitur quid intelligat per passiuum, quum dicitur id est, in alios quoque permittitur. Nam illi, commune significat & promissum, ad illam passim. Supra dixit l. de Carne Christi, cap. 24. ceteris passiuum, ignobilem, hinc est uulgum securum, sicut illic in Scholis exposuimus, nam si hæc habes hoc eodem libro, cap. 20. passiuum conuenit. Atqui locum hunc explanationis causâ sic distinxit. Quia scriptum sit: Deus, &c. & Ego, &c. men idcirco, &c. Respondebo, (&c.) &c. Deum dictum.*

48. Deus Deorum stetit in Ecclesiis.] *Quod hic Auctor ex Psalmi 81. adu. & homines refert, apertius explicat supra lib. Hermog. cap. 5. addens: ex gratia ipsius, non ultra proprietate ut dicit; de qua aliquid addidimus num. 24. Nec absimiliter infra lib. adu.*

Præter: Deos in hac scriptura interpretatur homines per fidem factos filios Dei. Differre autem in hoc Auctor ab aliis, quod legat in medio autem Deos diiudicauit, quum ex Græco, Hebræico, & Chaldaico exemplaribus vertant alij: diiudicat, conformiter lectioni vulgata. Atqui legimus more Tertulliano: Ego dixi: Dei estis, pro: Dij, maxime quum sequatur: Nā & ipsa idola gentium Dei vulgo.

49. quanti nequam serui, &c.] Quanti (inquit Rhenan.) pro: quot, ut vulgus loquitur.

50. Regum nominibus insultat, &c.] Accipitur insultant ab Auctore absolute, pro: extolluntur, non aliter atque dixit Linius lib. 6. Etiam minime toleranda superbis insultat; nisi quis malis hic legi debere: exsultant. Legimus autem mox ex Vatic. 2. MS. sed Deus ea re, quā nemo, Deus dicitur, pro: sed Deus nemo, ea re quā Deus dicitur; liberum Lectori relinquentes, siue legat cum exc. cui nomen hoc contingit, siue cum MS. contingit. Primum illud placet MS. Denique & hoc Marcion, pro: hoc & ac vindicans, & vindicat, pro: vendicans, & vendicat; quia illa Tertullianica sunt. Item rursum: inquantum Dei vocantur, pro: Dij. Denique: comparationem non sustinentis, pro: sustinentis, ut referatur ad illud: summi, magni.

51. his interim lineis eam clausimus, &c.] De hac Proverbialis formula vide nostra Prolegomena.

CAP. VIII.

52. Primò, supercilio stuporem suum adificat Marcionem, &c.] Capiti huic inscriptionem apposuimus: Quod nouitas Dei Marcionitarū eos conuincat, quum Deus æternus sit. Rectè autem adnotat Lacinus, similem phrasin Auctoris inueniri supra Tom. 2. l. de Hab. mulierū, cap. 6. Solum hunc titulum adificare nouerunt, ubi vide Adnot. nostras n. 48. Explicatur autem his verbis hic ab Auctore, inflantur, & mox vanam gloriam vapulabunt. ubi (adnotante etiam Rhenano) subauditur: secundum figurā Græca. Magis placet autem vnius Vatic. cod. lectio: quod nouum Deum proferant, quam aliorum: præferant; item quod paulo post sequitur: maxime adiutorio eius, pro eo quod alij: maximo.

53. nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque, &c.] De ritu consecrationis Deorum apud ethnicos, vide supra Tom. 1. Apolog. cap. 12. n. 176. & de antiquitate Saturni, eiuſque consecratione, vide cap. 10. num. 158. 159. 160. 161. ac 162. item quod illo Moyſes fuerit antiquior, ibidem cap. 19. n. 277.

54. metatore inijt & finis.] Metator est (inquit Rhenanus) qui metitur loca in quibus tentoria figant milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & mensuræ appellatur, quod ad pōssionem demeritur loca. Cyprianus Epist. ad Christianos quosdam captiuos scribens: Primum (inquit) hospitium vobis in carcere preparauit, & metator quodammodo vester, nunc quoque vos antecedit. Hic Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dicit: A tempore metatoris, ut lib. 4. cap. 16. Adiutore præcepto. Vide plures eiusmodi phrasas supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 2. num. 20. & hoc Tomo lib. adu. Valent. cap. 23. num. 260. denique Adnot. nostras in Epist. 22. Cypri. num. 1.

CAP. IX.

55. Scio quidem, quo sensu, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod eos non excuset noui Dei adfer-

tio ex agnitione, eo quod Deus ignotus & incertus esse non potuerit. Atqui de Proverbiis: ad lineas rursum & in gradum, vide nostra Prolegomena.

56. Inuenio planè, &c.] Adhuc ad illud Apostoli Actor. 17. inueni & aram, in qua scriptum erat: ignoto Deo; quod quum Athenis contigerit, rectè Atticam idololatriam vocat. Atqui Græcam inscriptionem fuisse, scribit in eum locum Oecumenius: ἀγνώστῳ θεῷ, eius duas causas adferens. Alteram, quod quum Atheniensibus missis ad Lacedæmonios auxilij gratiā aduersum Persas adparuisset spectrum Panis iuxta Partheniam eos accusans, quod se neglecto alios Deos colerent; victoriā potiti, ne quid postea simile contingeret, non solum Panis templum crexerint, sed etiam aram ignoto Deo. Alteram, quod quum peste laborantibus reliqui Dei inuocati nihil adiuuamenti adferrent, intelligentes quendam esse Deum qui pestem immitteret, ignoto Deo aram inscripserunt, quo factō pestis cessauerit.

57. Item incertis Deis, sed superstitione Romana est, &c.] De Diis incertis vide ex Farrone B. Augustin. alicubi in libris de Ciuit. Dei. Porro etiam hæc est Proverbialis formula: titulum incidere, de qua in Prolegomenis. Legimus autem paulo post, more Tertulliano, ex MS. cod. non eisdem modis. Est etiam perinde siue legas postea: in incerto est cum exc. siue cum MS. incertum est.

58. in illas iam indeterminabiles quæstiones, &c.] Adhuc ad illud Apostoli 1. Timoth. 1. fabulis & genealogis interminatis, quæ quæstiones præstant magis, &c. de qua vide supra lib. de Præscript. adu. heret. cap. 7. num. 48. Atqui rursum lego: Quum verò duo Dei, pro: Dij; & quia Dei ambo. Denique rectè adnotat Rhenan. Auctorem verbo: dirigere, frequenter vti.

CAP. X.

59. Siquidem à primordio rerum, &c.] Titulum huic capiti damus: Quod à primordio notus Deus fuerit etiam ethnicorum conscientiæ.

60. Nec enim si, &c. Moyſes, &c.] Elegans phrasis: in templo litteratum dedicare, sicut & natales agnitionis supputari, & maior popularitas humani generis. Atqui etiam hic innotuit Pentateuchi sic à 70. appellati, auctorem fuisse Moyſen, sicut etiam alicubi supra; quod ipsam allegatur Exod. 34. & Deuter. 31. sed excipiunt plerique illud cap. 34. Deuteronomij, de morte & sepultura Moyſi, usque in finem ab Esdra additum.

61. quasi proprio nomine Deū perhibere, &c.] Proprie & late hoc argumentum tractat Auctor supra Tom. 1. l. de Testimonio anime aduersus idola. Meminit etiam alibi frequenter, locis ibidem adnotatis cap. 2. nu. 5. quibus adde locum etiam similem lib. de Anima, cap. 41. num. 461. Legimus autem rursum: intellegetur, pro: intelligetur.

CAP. XI.

62. Et meritò, inquit, &c.] Capiti huic inscriptionem damus: Quod omnia quum Dei sint, si nihil creatur Deus Marcionis, Deum non esse. Iterum autem hic repetuntur voces: vacat, & vacabit; pro, frustrā esse.

63. Quando etiam error orbis, &c.] Hoc latissime tractauit Auctor supra Tom. 1. Apolog. cap. 11. etiam vana illis esse causas comprobans, ob quas Deos

IAN⁹
anibus

orbis terræ præsumperit, quod aliquid prospexerint humanis utilitatibus; *ubi vide et nostras Adnotationes num. 167. itep. B. Cypriani librum: Quod iddola non sint Dij.*

64. Vnam saltem cicerculam, &c. protulisse debuerat, &c.] *Legunt MS. Vatic. 2. saltim, more veteri; sed nolui immutare. Aptè autem Metaphora cicerculæ vitur, eo quod Triptolemus primus serendi modum tradiderit. Hinc istud Auctoris libri ad Herennium; S. Triptolemus, quum omnibus semen largiretur.*

65. vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsa, &c.] *De hoc argumento contra Marcionem latam habes disputationem supra l. de Carne Christi, cap. 4. & quod Christus non sit méitus substantiam corporalem, cap. 5.*

66. qui & maledictum in se creatoris admittit, &c.] *Adiudat ad illud Deuteronomij 21. Maledictus omnis qui in ligno suspensus fuerit.*

67. qui solum se etiá iurans adseuerabat, &c.] *Hic similiter ad illud Isai. 45. Ego Deus, & non alius, &c. Est autem etiam hic repetita vox Tertullianica: paraturata.*

CAP. XII.

68. Ceterum, & si esse eum, &c.] *Inscriptum caput istud Quod Marcionitarum sine causa esset Deus, qui rem nullam habeat; quum res causa sit, vt sit aliquid.*

69. Nam etsi credunt plerique, &c.] *Facit hic locus non modo de operibus is qui credunt necessariis, sed etiam de merito eorumdem, eo quod dicat: opera eius Deo digna; quales similes locos habes adnotatos supra Tom. 2. lib. de Patient. cap. 11. num. 75. & cap. 13. num. 82. & rursum hoc ipse Tomo lib. de Resurr. carn. cap. 15. num. 114.*

70. impudentiæ & malignitatis adfinis, &c.] *Sic inquit Rhen. lib. de Patient. c. 7. Ad fines cupiditatis deprehendemur. Lib. 2. infra c. 11. Vt ad finem mali arguere; & alibi sapè. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro syllis: Huius adfines suspitionis. Est etiam phrasis Auctori usitata: fidei procurando.*

CAP. XIII.

71. Quum Deum hoc gradu expellimus, &c.] *Titulum hunc huic capiti datus: Mundum non esse opus parum Deo dignum. De Prouerbialibus autem formulis: hoc gradu expellere, & : narem contra- here, vide nostra Prolegomena.*

72. Etsi mundum homini non sibi fecit, &c.] *Simile est illud Clement. Alexandrini lib. 5. Stromat. Deus mundum non fecit tamquam sibi necessarium, &c.*

73. de isto huius mundi indigno.] *Id est (inquit Rhenanus) indignitate.*

74. cui & apud Græcos ornamentum, &c.] *Idipsum habes supra Tomo 1. Apolog. cap. 17. num. 253. & hoc Tomo lib. adu. Hermog. cap. 40. priori loco: vnde & Græci nomen mundo κόσμου accommodauerunt; posteriori: Quum ornamenti nomine sit penes Græcos mundus. Hinc etiam illud Aristotelis l. de Mundo: Vniuersum ipsum commode κόσμου nominaueris, id est, compaginem rerum compositam, concinnatæque ordine digestam.*

75. de quorum ingeniis omnis hæresis animatur.] *Hoc ex professo tractauit Auctor supra (præterquam quod alibi sepius reperit) l. de Præscript. adu. her. cap. 7. quod Lectorem remittimus.*

76. vt Thales aquam, &c.] *Similem profus habes locum Auctoris supra Tom. 1. Apolog. cap. 46. ad legauimus num. 576. B. B. Iustinum Martyrem & Irenæum, item Arnobium & Lactantium: & certum natum habent duo priores, quod Deos sine prima reu principia pronuntiauerint, Thales Milesius aquam, Heraclitus ignem, Anaximenes ætærem. Anaximander vniuersa cælestia (quos duo etiam Milesios appellant) id est, infinitatem. Lactantium ipsum habet de Thalete & Anaximene, præterquam quod æthera & ærem confundere videtur, quæ hæc facit Auctor, dum de Zenone loquitur: in quo et sententiæ Lærtius & Plutarchus. De Platone vero præse contrarium habet, dicens eum nec æthera, nec ærem, aut naturam, sed, vt est, Deum ab ære, in libro De legibus, nempe lib. 4. Et partim confert de Flori B. Iustinus Martyr, quem hic imitatur, quum de Apolog. 1. Etenim Plato in ignea essentia hominem esse dicit. hoc est enim quod hic habet: quod quæ Deorum igneam appellat. Per se locum hunc notatur Prudentius in Apephosis, quum ære adnotat Marcionem, & alios qui dicit Deos æreum, & scribit:*

Consule barbari deliramenta Platonis,
Consule & hircotus Cynicus quod somnium
quos

Texit Aristoteles totâ vertigine nentis
Hos omnes, quâuis anceps labyrintum
Circumflexus agat;
Conuertunt tamen ad normâ rationis
Turgidulos sensus, & litigiola fragoris
Argumenta modis concludunt numeris

77. Quum de mundo, &c.] *Rectè adnotat Irenæus sequentes periodos non admodum bene conuenire tamen licuit mæteri, quum eodem modo loquatur. MS. codices.*

78. vt plerique Physicorum formidantætiæ
tium ac finem mundo constare, &c.] *Idipsum quod Auctor dixit supra Tomo 1. Apolog. cap. 47. Sic de ipso mundo, natus innotuit in, decessum mansuruse sit, variant; ubi vide Adu. adu. p. 594. Legimus vero iterum: Dei.*

79. Perlarum Magi.] *Eodem periodo quod dixit Tomo 1. lib. adu. Iudas, c. 9. & supra repetit, adu. Marc. cap. 13. Magos Reges fere habuit. Quos ad quem locum tractatum differimus, an Magi pro Christum adorare venerunt, Perle fuerunt, in libro Magorum verò apud Perlas tria rectis generibus ronymus l. 2. adu. Iouinianum.*

80. & Aegyptiorum Hierophantæ.] *Idipsum dicti, quod sacra ostenderent aut peragere; generum adnotum apud Aegyptios.*

81. & Indorum Gymnosophilistæ.] *Vide adnotaciones nostras dicti Apolog. c. 42. n. 347. ad illa Auctoris verba: Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophilistæ. Hic sufficiat, quod duo eorum genera adnotat B. Hieron. l. 2. adu. Iouinianum.*

82. Iouem in substanciam seruicæ, &c.] *Rectè interpretatur Irenæus quod immediate sequitur: secundum sonum Græcorum vocabulorum. Nam Græcis est seruus, in Græcis Iupiter. Hæc Iouis, sicut & conuenit Tomo 1. Apolog. c. 42. n. 347. ut ipse ait. Hæc duo gentium vocabula, nobis ignem & ærem declarat. Et innotuit igne ad seruicæ, vt inquit Fulgentius; apud quos dicitur*

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLII
A. V.
16.

nicus ait: Iunonem à Ioue cathenis aureis vincitâ, quod ac-
cipi proximus sit in ordine elementorum.

83. item Vestam in ignem.] Ouidius (eodem Rhena-
no citante)

Nec tu aliud Vestam quam viuam intellige flam-
mam;

ęquas Greci vocant.

84. & Camenas in aquas.] Camenarum nomi-
ne Nymphas intelligit, quę ab aquis quasi Lymphę voca-
bantur, quarum subinde in aquis aspectu Lymphaticos
factos supra adnotauimus lib. de Baptismo, cap. 5. num. 38.

85. & Magnam matrem in terram.] Eodem peri-
net quod supra lib. de Spectacul. cap. 8. dixit Auctor: frige-
bat Dæmonium concilium sine matre Magna; et
cap. sequenti, quę illa fuerit explicans: Prælinum verò
(nempe colorem confecerunt) terrę matri. Synecdo-
chen autem esse, dum sequitur seminalia demefam, ad-
notauit Rhenanus.

86. Sic & Osirin.] Apim bouem (inquit idem) intel-
ligit, qui numinis vice celebratur in Ægypto. Lege Plin.
lib. 8. cap. 46. & Herodot. Tibull.

Te canit, atque suum pubes miratur Osirin
Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

87. Leones Mithrę philosophantur, &c.] Huius
Dei cultus (inquit idem) sacramenta Christianę reli-
gionis imitabatur, tingendo, signando in fronti-
bus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis
imaginem inducendo, denique coronando suos
sub gladio. Atque sic initiati, Mithrę milites dice-
bantur, ut meminit Tertullianus Tomo 2. lib. de Cor. mi-
lit. cap. vltimo, num. 206. 207. & 208. & hoc Tomo, l.
de Pręscript. aduers. her. cap. 40. num. 242. vbi videat
etiam Lector Adnot. nostras. Huic ergo Deo Mithrę leo-
nes adtribuebant, curram eius, ut videtur, trahentes.
Ardentis autem naturę eò dicit, quod Mithra idem sit
Perfis, qui nobis Sol.

88. vna tetraonis pennula, &c.] Est (inquit idem
Rhenanus) tetrao, avis, Germanis der auran dicitur, cu-
ius meminit Plinius lib. 10. his verbis: Decet (inquit) &
Tetraones suis nitor absolutęque nigritiæ, in superciliis
cœci rubor. Adicit autem Auctor: taceo de pauo,
quod abunde illius pulchritudinem descripsit supra Tom.
1. lib. de Pallio, cap. 3. vbi vide quoque Adnot. nostras,
num. 45.

CAP. XIII.

89. At quum & animalia, &c.] Caput hoc inscri-
psimus: Etiam minutiora animalia depreciati non
debere.

90. quemadmodum virtutem in infirmitate se-
cundum Apostolum, &c.] Adludit ad illud 2. Cor.
12. Virtus in infirmitate perficitur. Aperte autem enun-
tiat: apis ædificia, formicę stabula, arancę retia,
bombycis stamina, de qua postrema vide supra Tom. 1.
lib. de Pallio, cap. 3.

91. cantharidis venena, muscę spicula, culicis
& cubam & lanceam.] Pulcrę hæc describit. De culi-
ce, similem locum vide supra lib. de Anima, cap. 10. nu.
133. & de cantharide Plinius lib. 29. cap. 9. Mirum
interim, quomodo etiam cantharidem collocet inter le-
culi & tegetis bestias; nisi forte aliquando sicuti ex ar-
bore, ita & ex tegete fraxinea aut oliuę, subinde nascan-
tur. Tegetem verò vulgus matram vocat.

92. in hæc paupertina elementa, &c.] simile est
illud Ferronis lib. de Vita populi Romani, citatum à No-
tis, quod sunt: paupertina, sine elegantia. Noua magis

vox & obsoleta paulopost: infantat, pro: tanquam in-
fantes nutrit.

93. nec aquam reprobauit, &c.] Adludit haud
dubie ad baptisni ceremonias, de quibus latę supra lib. de
Baptismo, num. 1. inter baptisni ceremonias, & nomina-
tim de aquę necessitate, cap. 1. num. 3. vbi etiam sicut hic,
Sacramentum appellat. Vide Adnotaciones nostras ibi-
dem.

94. nec oleum, quo suos unguat.] De vnctiõne in
baptismo ibidem tractauimus, non modo inter ceremonias,
sed latius cap. 7. num. 48.

95. nec mellis & lactis societatem, &c.] De pecu-
liari hac Æfricanorum in baptismo ceremonia, etiam ibi
num. 1. scripsimus ex Auctore, lib. de Cor. milit. cap. 3. &
ex B. Hieronymo.

96. nec panem, quo ipsum corpus suum repræ-
sentat.] Repræsentare hic non aliter accipitur, quam
pro: præsens facerescitur latius supra ex similibus phra-
sibus Auctoris docuimus lib. de Resurrect. carnis, cap. 14. n.
11. Atqui etiam hic Eucharistiam sacramentum nun-
cupat. Similiter verò etiam accipitur repræsentatio in-
frà Tom. 5. lib. de Ieiunio, in istis phrasibus Auctoris: &
ipia repræsentatio totius nominis Christiani mag-
na veneratione celebratur; item: in spiritu inuicę
repræsentati.

97. At tu super magistrum discipulus, & seruus
super Dominum, &c.] Hic adludit ad illud Matth. 10.
Non est discipulus super magistrum, nec seruus super do-
minum suum.

98. Reprobos & mare, sed vsque ad copias eius
quas sanctiorem cibum deputas.] Copias maris
sanctiorem cibum Rhenanus pisces interpretatur: quę
si Auctoris vera sit sententia, erit hoc illi peculiare, quod
carnes quidem quadrupedum & volucrum reprobauerit
Marcion, non verò piscium; dum ab animalibus abstinend-
um docuit, quemadmodum illi adscribit B. Irenęus lib.
1. cap. 30. Euseb. lib. 4. hist. Eccles. cap. 27. B. Hieron. lib. 2.
aduers. Ioum. & Epiphani. har. 42. Verumtamen, præter
quam quod aequę animati sint pisces atque quadrupes
& volatilia, illo verò propterea id interdicitum faceret,
quod eandem putauerit animam in brutis & hominibus;
Epiphani. ibidem consut. 24. disertis verbis contrarium sen-
tit, & Marcionem consutat, non malos pisces esse docens,
eò quod Christus piscem & ouem bona data vocarit, Luc.
11. Porro quandoquidem veluti sardonico risu hic perstrin-
git Rhenanus Catholicos, qui certis diebus, & Monachos
qui perpetuò piscibus solis vtuntur, his verbis: Et hodie
quidam carnibus pisces præferunt; hoc Lectori insinuan-
dum putauit, pisces sanctiorem cibum dici; non quod in
se sanctior sit esu carniū, sed quod sanctitatis gratiã ab-
stinentiam illam sibi indicant, aut ab Ecclesia indicatur,
iuxta quod B. Hieronym. loco citato pulcrę deducit ad per-
fectionem spectare carniū abstinentiam. Et vobis etiam
talem abstinentiam non vno loco Auctor probat hic &
suprà Tom. 2. lib. de Cultu femina. c. 9. Quidam (inquit)
ipsam Dei creaturam sibi interdicit, abstinentes
vino, & animalibus, exsultantes; quorum fructus
nulli periculo aut sollicitudini adiacent, sed hu-
militatem animę suę in victus quoque castiga-
tione Deo immolant. Et infrà Tomo 2. lib. de Ieiunio,
ac lib. de Cibis Iudaicis pulcherrimę eam materiam prese-
quitur, dissoluens argumenta omnia, quę in contrarium
ab aduersariis ex scripturis adferri solent; quemadmodum
etiam B. Hieronym. vbi supra, in multis ad verbum Au-
ctorem imitatus.

IAN
nibus

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELII
A. V.
36.

99. Hypocrita vt apocarteresi probes te Marcionitam, &c.] Hæc verba (inquit Rhenan.) partim deprauata, partim transposita sic restitimus sua integritati ordinique, Gortiensis collationis secuti fidem, vt sit: Hypocrita, vocandi casu dictum. Videtur interim etiam non reprobada i. adit. lectio: Hypocrita, muta apocarteresi si probes, &c. vt muta dixerit, quasi tali apocarteresi à respondendi difficultate se liberaret; & cerè etiam Vat. 2. MS. cod. legitur: muta sed nò addunt: li. quare nos Lætoris iudicio vtramque lectionem committimus. Atqui (eodem Rhenano teste) Ὑποκρίτης Græcis, Auctore Suida, est quum quis vel inedia vel laqueo vitam finit; unde Ὑποκρίτης. Quod vocabulum in Apologetico quoque usurpat, sic scribens: Lycurgus Ὑποκρίτης optinuit, quòd leges eius Lacones emendassent. Ceterum Hypocritam hic appellat Marcionem, vt non bona fide nec ex animo, sed simulatè tantum, res creatoris destruentem contemnentemque. Vide etiam hæc de re aliquid Adnotat. nostris ad dictum locum Apologetici, cap. 4. num. 50.

CAP. XV.

100. Post hæc, vel ante hæc, &c.] Capiti huic titulum dedimus: Nò esse Deo Marcionis suum cælum & suum mundum, eò quòd alioqui nouem Deos oporteret constituere.

101. de cælo quidem illo tertio videbimus, si & ad Apostolum, &c.] Adhuc haud dubiè ad l. 5. adu. Marcionem, vbi tractatur illud Apostoli 2. Cor. 12. de raptu in tertium cælum, ad quem locum pertinet cap. præced. respexit Auctor, dum dicit: de tertio cælo descendere laborauit.

102. vt Dominus à xij. Tiberij Cæsaris reuelatus sit.] Quòd hic dicitur: reuelatum esse, mox: manifestari, & iterum: parere dixit, & sub finem capitis: apparere. Nà intelligit prædicatione Christi captam (iuxta ipsius quidem sententiam erroneam, de qua supra lib. adu. Iud. cap. 8. num. 82. & latius in Prolegomenis) antio xij. Tiberij Cæsaris, & passum triennio post anno eiusdem xv. Atqui reuelationem sic accipiendam, satis etiam infra indicatur cap. 18. his verbis Auctoris: Ergo vel prædicationibus reuelationem sui debuerat operari. Eodem pertinet quòd supra Tomo 1. Apolog. cap. 5. dixit Auctor: Tiberij tempore nomen Christianum in orbem introisse, & cap. 7. huius disciplinæ censuram à Tiberio esse. Adhuc autem eodem Auctor infra huius libri cap. 22. his verbis: si ab æuo Deus & non à Tiberio; item lib. 3. cap. 23. quam commemorat tempus medium à Tiberio vsque ad Vespasianum; & rursum lib. 4. cap. 7. vbi sententiam hæc de re Marcionis citat, & proinde explicatur id quòd infra legitur de anno xv. Tiberij cap. 19. num. 126. ita vt nulla sit contradictio de reuelatione, quam hic contigisse dicit anno xij.

103. ad decimum quintum iam Seueri Imperatoris.] Omnino sic legendum, etsi refragantibus omnibus codicibus, ipsa verba Auctoris indicant; quippe qui hoc dicere velit, Christum à xij. anno Tiberij reuelatum esse, ad xv. autem vsque iam Seueri Imperatoris annum, nullam omnino substantiam (nouam nempe mundi, quam natus noui Dei Marcionis Christus, secum reuelare debuisset, si suum haberet cælum & suum mundum) coeptam esse. Atqui his verbis etiam indicat Auctor se scripsisse hæc anno xv. Seueri Imperatoris; de quo in vita eius latius.

104. ne qua adhuc illic vacent subscitua, &c.] Vacare, pro inanem esse, hic accipitur, & paulo post à Ter-

tulliano. Qui etiam eleganter Ironice subscitua dicit (pro quo in l. adit. subscitua, & in margine eiusdem subscitua, non rectè id est subsecundaria loca adhiberi solet).

105. & tertius aliqui stipare Deos, &c.] Et in MS. cod. restitimus vocem Tertullianicam: aliqui stipare. Vbi rursum est vox Tertullianica: stipare, vt condensare; Metaphora sumpta ab eo, quòd stipa sua inania obturare & replere soleamus.

106. Deum & Materiam duos Deos, &c.] Adhuc tacitè ad Hermogenem, qui duos Deos conbar, Deum & Materiam; contra quem est supra liber integer aduersus Hermogenem.

107. Habes igitur in superioribus, &c.] In substantias diuinitatis in superioribus partem actionem intelligere videtur: Deum bonum, Deum malum, & Mundum superiorem; quator vent inferioribus, factorem mundi inferioris, locum materiam, & malum. His, quum accedit duo Cæli nouem Dij assignantur, non duo.

CAP. XVI.

108. Non comparante igitur mundo alio, &c.] Caput hoc inscriptum: Quòd nec inuicibilis creator Deus Marcionis. Est autem phrasi Tertullianica: quàm eius, pro: potius quàm, & vt: exemplarius.

109. Videbimus, & Apostolus, &c.] Adhuc ad lib. 5. adu. Marcionem, vbi tractat cap. 2. ad Colossenses; idque cum hic, tum infra his verbis: & inuisibilia condidit.

110. Scripturarum quoque aduocatio (inquit Rhenan.) proprie est turba patronum amicorum, qui aliam in iudicio aduocant. Hic aduocatio, & aduocatio & risus promittitur pro constitutione. Quæ etiam rectè illud: à Deo creatore reuelatum, à partibus Dei creatoris. Rursum autem eorum sententia: in animalibus, statuius, ac genitalibus pro anima carent, que non mouentur, & propter istam Isom phrasin Tertullianicam: amula constituitur, etiam la eorum.

111. quemadmodum & vitam & mortem, &c.] Hic videtur ad ludere ad illud Eccles. 11. Vita & mors Deo sunt; deinde ad illud Isai. 45. faciens pacem creatans mala; de quibus latius infra lib. 2. adu. Marcionem, cap. 14.

CAP. XVII.

112. His compressis, erumpunt dicere, &c.] Descriptionem huic capiti imposuimus: Quòd non liberatio Deo liberatio hominis, neque etiam operum Deo ignota esse poterit. Sine autem: dignoscitur operum excusis, siue: dinoscitur cum Vati. MS. perinde, & in phrasi Tertullianica: quæ Deus; quare etiam erumpunt, quòd necessarius, comparatur, pro more Floris.

113. Sed & hunc locum alibi implebimus, &c.] Ad quem locum ad ludat, difficit diligens Lector.

CAP. XVIII.

114. Procefferit, age, iam in notitiam, &c.] Illud hic damus: Quòd Deus Marcionis non in agnè reuelatus, neque natura, neque doctrina.

115. quando hora fatalis aduenit.] De hoc supra lib. de Anima, cap. 39. num. 449.

116. fortasè enim ena, &c.] Cæsar ei oblatum Græcè dixit quòd Genethliaci Ascendens signum, &c.

lent, id est, Planetam, sub quo quisque concipitur aut nascitur; nam, ut supra dixit Auctor dicti lib. de Anima c. 25. Veteres Astrologi genituram hominis ab initio conceptus digerant; de quibus videre possit Lector curiosior Iulium Firmicum; non illum veterem Christianum, qui ad Constantium scriptus de errore profanarum hereseon, sed qui libros Mathematicos edidit; quamquam nulla sit illis adhibenda fides, & tales Astrologia iudicialia libri legi vetantur Catalogo Pontificio, Regula 9. iuxta Concilium Tridentinum.

117. aut aliqua malefica.] De iis vide supra cap. 9. lib. de Idol. num. 54. ac 55. & locos quosdam Apologietici ibidem adnotatos. Atqui per maleficas & conceptus & partus impediti nonnunquam permittentibus peccatis nostris, notus est, quam ut probatione sit opus.

118. aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus.] Ob dictum Pontificis Regia Maiestate confirmatum interdictum, de his aliud nihil dicam, quam quod Saturnum quadratum, aut Martem trigonum, id est: triangularem habentes pro suo Ascendente; mustis & moros, & malis, & periculis, immo sceleribus obnoxios, dicitur Mathematici. Vnde & à Propertio l. 4. Eleg. 1. Saturni graue sydas appellatur.

119. Nam & Mathematici plurimum Marcionica.] Mathematicos etiam hic in malam partem accipit de quo supra latius l. de Idol. n. 50. & 51. pro Genealogia, hoc est enim quod subiungit: de ipsis stellis viuere creatoris; quibus verbis ironice notat Marcionitas; quod, quamquam Deum creatorem nollent agnoscere, tamen se credere viuere de stellis, id est, iuxta constellationum motum, quas tamen creator creauerit. Sive autem paulopost legas cum excussis: deinde doctrina recognoscendum, sive: de hinc cum Patric. 2. MS. perinde est.

120. qui & conditionis.] Sicuti cap. præced. conditio etiam hic accipitur, pro creatione; quomodo etiam ibi paulopost: ad conditionem tam diuinæ magnitudinis; & cap. sequ. & si non per conditionem.

121. quomodo Romulus Consum, &c.] De Cōso Deo à Romulo consecrato, vide supra Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 5. num. 33. 36. 37. & 39. & B. Cypriani l. de Idol. vanit. num. 23.

122. & Tatius Cloacinam, &c.] De Cloacina diximus Tom. 1. lib. de Pallio, c. 5. n. 84. & antea de Cloacina & Pauore, Adnotat. in B. Cypriani. lib. de Idol. vanitate, n. 24. ubi sic legitur: Deam Cloacinam Tatius adiuuauit, & coluit: Pauorem Hostilius; qui haud dubie ex hoc id descripsit loco.

123. & Metellus Alburnum.] Supra adnotauimus Tom. 1. Apolog. cap. 5. num. 56. omnino hic legendum M. Emilius pro Metellus, idque, ex Eusebio & Nicephoro. Verum, quum animaduerti simul fuisse Consules anno Urbis DCXXXVIII. M. Emilium M. F. N. & M. Caelium Q. F. Q. N. Metellum, putauimus recitandum; eod quod illis Consulibus videatur primum consecratus Deus Alburnus.

124. & quidam ante hoc tempus Antinuum.] De Antinoo seruo Adriani Imperatoris, vide Adnotat. supra Tom. 2. ad lib. de Corona milit. cap. 13. num. 185. & T. 1. Apol. cap. 23. num. 202. ad illud: Et nescio quem cynadum.

CAP. XIX.

125. Immo (inquitur Marcionita) Deus noster, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Quod etiam in Christo Iesu non sit reuelatus Deus Marcionis. Atqui verbum illud: Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, de

omni statu eius, insinuat tertium librum aduers. Marc. Sunt autem Tertullianica: retractentur, & ad presentem gradum occurrere; de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latius.

126. Anno xv. Tiberij, Christus Iesus de caelo manare dignatus est.] Istud non ex sua, sed ex Marcionis sententia dicit Auctor, sicuti patet ex illis verbis infra lib. 4. adu. Marcion. cap. 7. Anno xv. principatus Tiberiani, proponit; Deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum; utique de caelo creatoris, quam heresim ibi late impugnat; item ex verbis illis infra cap. 22. sub finem: Si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immodò (quod verius) à Cerdone & Marcione, ipsius verò Auctoris sententiam de Christo aliam, quamquam neque probabilem, vide supra lib. adu. Iud. cap. 8. num. 82. & huius lib. cap. 15. num. 102.

127. Spiritus salutaris.] More veterum (sicuti & supra alicubi adnotauimus, & in Cypriani. lib. de Idol. vanit. num. 71.) Christus spiritus salutaris hic vocatur, eod significatione, qua Deus spiritus dicitur; alioqui disertis verbis infra sub finem lib. aduersus Praxean, spiritum sanctum appellat, tertium nomen diuinitatis, & tertium nomen maiestatis, vnius prædicatorem monarchia.

128. quoto quidem anno Antonini maioris.] Quod supra lib. de Praescript. aduersus her. simpliciter dixit cap. 30. Antonini ferè principatu; hic explicatur, quum legitur: Antonini maioris, & præmittitur dubitatio, quoto anno eius Marcionis Christus incepit reuelari; de quo aliquid ibi diximus num. 165. ac 167. item cap. 51. num. 322. her. 17. quasi primum sub Antonino Philosopho prædierit Marcio hæreticus, quia sub Aniceto. Verum, quia postea comperi Anicetum sedisse Roma annis ferè sex ante obitum Antonini Pij, Auctori hic adseruiri cogor, cepisse Marcionem sub Antonino maiore, id est Pio (vri mox sequitur) à quo omnes alij, aut nomen aut prænomen Antonini mutuati sunt. Maxime quum etiam initio Pontificatus Aniceti Romam venisse scribat Polycarpum Eusebius in Chronicis, & in histor. Eccles. lib. 4. cap. 13. idem scribat occurrisse ibi Polycarpo Marcionem.

129. aura canicularis, &c.] Per iocum vocatur Christus Marcionis: salutis Marcionis aura canicularis, ut opponatur illi quod præcessit: spiritus salutaris; quare placet hæc huius loci per ipsum Rhenanum in 2. sua additione castigatio, pro: aula; etsi refragantibus MS. codicibus, quia non video quo sensu efferretur: aula canicularis, quum per: auram canicularem, videatur adludere ad æstum, qui vehemens est diebus canicularibus, sicut existere in Leone.

130. Antoninianus hæreticus est.] Similiter Auctor lib. 4. aduers. Marc. cap. 4. infra: Entendator sanè Euāgelij, à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euerfi, solus & primus Marcion, voce deriuata ab Antonino Pio; de quo eleganter Auctor: sub Pio impius.

131. A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni ferè centum quindecim, &c.] si legeretur: anni centum quinque, magis accederet ad veritatem historicam ea lectio; quum tot reperiantur ab anno xv. Tiberij, cuius paulo ante meminimus, & à quo haud dubie computum suum incipere statuit, enumerans annos intermedios inter Christum (sicuti subiungit) & Marcionem. Quia tamen illud habent etiam MS. immutare nolui, eod quod non sit nomen Auctori in re historica aliquid humanum pati.

IAN
nibus

Sive autem legas cum excusis, primum prædicatum, sine cum MS. Vatic. 2. primo, perinde est. Legendum verò parolopost: indurantur in hanc hæresin. pro: hæresin, quod mendo Typographi irrepsit; aut sicuti legunt Vatic. 2. MS. in hac hæresi.

132. Nam hæ sunt Antitheses Marcionis, &c.] Antitheses interpretatur rectè: contrarias oppositiones. Atqui de libro Marcionis, quem Antitheses inscripsit, supra vide Adnot. huius libri nostras num. 2. contra quas etiam nominatim disputat Auctor in fine toto libro quarto. Sunt autem Tertullianica: cum lege committere, &: apparentia Christi, pro: revelatione. Denique legimus transpositis vocibus ex 2. Vatic. MS. cod. quæ non alium Deum & legis, & Euangelij, pro: alium & Deum legis.

CAP. XX.

133. Huic expediti. probationi, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod Marcion non recuraerit adulteratam regulam, sicuti ex reprehensione Petri frustra nitentur ostendere.

134. Nam & ipsum Petrum, &c.] Scripturam hæc Gal. 2. eodem modo explicauit, non modo hic, & latius cap. sequi, sed etiam supra lib. de Prescript. adu. her. cap. 23. Ceterum (inquit) si reprehensus est Petrus, &c. utique conuersionis fuit vitium, non predicationis; ubi hunc locum citauimus num. 138. & ad BB. Hieronymi ac Augustini Epistolam Lectorem remisimus, qui quem admodum ubique Auctor, de B. Petro Apostolorum in principe locum illum Pauli intelligunt. Atqui in pro suo paraphrasticis hanc Pauli & Petri historiam ex 1. & 2. cap. simul coniungit, non obseruato etiam verborum ordine & hic, & etiam infra lib. 5. ubi caput 2. Epist. ad Gal. explicat.

135. passiuum scilicet conuictum.] De similibus loquendi formulis vide supra cap. 7. numer. 47. vno loco hic addito ex hoc ipso libro (si citanti Rhenano creditur) passiuum nomen Dei.

136. omnibus omnia futuras, &c.] Istud reperitur 1. Cor. 9. ubi omnino lego: & eis qui sub lege, tamquam sub lege, pro, in lege secundo loco, quia sic & ipse Auctor infra legit lib. 5. & aditiones omnes, Latina, Græca, ac Syriaca.

137. quod supra legimus.] Nempe Gal. 2. quem locum antea citauerat.

138. de Euangelij societate condixerant.] Condixerant (inquit Rhenan.) pro: conuenerant. Condicere enim etiam denunciare est atque constituere. similem phrasin habes supra lib. aduersus Hermogenem c. 11. num. 44. ubi & citauimus ex libro aduers. Præaxe locum haud absimilem.

139. Sive ego (inquit) siue illi, sic prædicamus.] Ad verbum transiit Auctor: prædicamus, id quod Græcè est: κηρύσσω, quemadmodum & Ambrosius in Comment. & B. Augusti. l. 2. contra Faustum Manich. cap. 2. & ipsa quoque Syriaca aditio ac emendationes Latini MS. codices, pro eo quod alij prædicauimus. Quibus etiam consentit Auctor infra lib. 4. cap. 4. aduersus Marcionem.

140. qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre.] Hæc paraphrasticè explicat quod Gal. 1. scribit Apostolus, supra etiam citatum ab Auctore loco dicto de Prescript. aduers. her. Miror quod vos tam citò transfestimini etiam ad aliud Euangelium. Quod non est aliud, sed sunt aliqui (nempe falsi fratres, de quibus Gal. 2. latius) qui vos conturbant. Sive autem legas: ad disciplinam

legis conseruandam cum excusis, sine: obseruandam cum MS. Vatic. 1. perinde est.

141. Deprehendens scilicet illos circumuentionem vindicantes.] Reseruum hoc decepti perim circumuentionem, nempe ex 5. cap. & reliquam de temporibus, diebus, mensibus, & annis, ex cap. 4. ubi non voces aliquas transponit.

142. Vetera transtulerunt (inquit) ecce noua ego nunc facio.] Hic similiter paraphrasticè citatum hunc Isai. 43. ubi legitur etiam secundum 70. Interpremiseris priorum, ecce ego facio noua. neque hoc, sed etiam infra lib. 4. cap. 1. & 11. & l. 5. cap. 4. ad eundem Marcionem.

143. Renouate vobis nouamen nouum, hic] Haud absimiliter citat hunc locum Hieron. 4. aduers. supra Tom. 1. aduers. Iud. cap. 3. & infra lib. 4. aduers. Marc. cap. 1. Videntur itaque tum temporis celebrari singulari numero verba, sicuti & Hebraea & Latina & aditio S. Hieronymi. Videntur etiam aliud quædam se textus Græci 70. eo quod tum supra, ubi non circumuentionem præputia, seu: præputium conuicti, conformiter Hebraea & Chaldaica aditio, me quum sic etiam veritas B. Cyr. l. 7. f. 1. ubi dicitur, 8. & posteriorem partem etiam Origenis lib. de integritate cleric. inter opera eiusdem.

144. & omnes ceremonias eius] Græcè hic: παντὸς τοῦ αἵματος, quod magis celebratur in scripturis aij ex Græco uerunt. Eodem tamen etiam nostro supra lib. de Idol. cap. 14. locum Isai. 1. & cetera ueritas odit anima mea, pro eo quod hic: deus uestros. Atqui lego prorsus: Quod si & cetera. tit. 2. cod. pro: Quod etli.

CAP. XXI.

145. Ceterum si qua nouum Deum prædicat, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quæ nulla fuerit quaestio facta ab Apostolo de lib. de disciplina dumtaxat.

146. & magistratus conuenerunt in unum, hic] Magistratus hic uerit Psal. 2. pro eo quod alij plebanque, Archontes, uocem Græcam in Latine tractatoliam. Legimus autem omnino cum Vatic. 2. conuenerunt, pro: circumuenerunt, tum quod alij sic ubique, tum quod Græcè sit: συνήχθησαν. Item passiuè ex usdem cum Latinis: legi eius derogaretur pro lege.

147. Nam & alij de idolothyro edendo, hic] Adhuc ad Epist. 1. Apostoli ad Corinthios, in materia eiusmodi disceptatione late disputat de idolothyro, cap. 10. de mulierum uelamento, cap. 11. de uirginitate, & 7. et de se reuersione (ubi dicitur de 2. MS. Vatic. cod.) cap. 15. Rectè autem aditio Rhenano hic accipi: quanto principalis, pro: quanto magis.

148. Et non alia agnosceda erit traditio Apostolorum, &c.] Latius istud deducit supra Auctor de Prescript. aduers. her. cap. 21. 31. & 36. & non pro quoque ibidem in Adnotation. nostris. Deinde de Traditionibus Ecclesiasticis etiam non scriptis supra Tom. 1. lib. de Cor. milit. cap. 3. num. 27.

149. Apostolici census.] Similiter supra lib. de Prescript. aduers. her. cap. 31. Apostolici census Euseb. dicit Auctor, de quo significatu ibidem in Adnotation. nostris num. 184. latius. Hoc hic addam, non pro alio uel auctoritate uerobique census accipi ab Auctore, cui adnotauit Quintus sed pro origine, memini in

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLII
A. V.
16.

CAP. XXIIII.

bus locis ibidem à Tertulliano citatis; ac si intelligat recensum ab origine prima. Quod plane conuenitur ex synonymis illis ubi supra: originis-fugas adant, & census suos deferunt; in Tom. 5. lib. de Monogamia, quum dicitur: secundum initium, quod tibi & in Adam censetur, & in Christo recensetur. Denique non potest aliter intelligi titulus Libri de censu animæ, quam: de origine animæ aduersus Hermogenem, cuius exstant fragmenta in fra Tomo 4. neque etiam illud infra cap. sequenti: natura hinc censetur, si agatur.

150. & obdixeris. Hoc est (inquit Rhenanus) ut in libro de Carne Christi: Hoc quidem (inquit) capitulo ego potius utar, quum adaliteratores eius obdixero. Item lib. de Resurr. carn. Carneum enim (inquit) atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credendum Deum præter creatorem; & ibidem: Obducti dehinc de Deo carnis auctore. De quibus vide ibi Adnot. nostras: priori loco, cap. 19. num. 147. posteriori, cap. 2. num. 17. At qui adnotatu digna est rescriptio huius loci ex Vat. 2. M.S. cod. qua legitur: satis iam & probatio nostra munita est, pro: muta est.

CAP. XXIIII.

151. Sed quomodo funditus euerteretur Antichristus, &c. Caput hoc inscriptissimum: Quod Deus Marcionis naturaliter bonus esse non possit, eò quod ab initio homini non succurrerit. At qui de appellatione hac hereticorum, quæ à Patribus iuxta Evangelium Matth. 24. Antichristi appellatur, vide supra dictum librum de Prescript. aduers. hær. cap. 4. num. 22. Et eundem cap. 15. num. 98. de sensu uerborum illorum: relaxata præscriptionum defensione; ut sit excusatiuicula, quare cum Marcione disputet, sed alioquin dicto libro dactuerit; non disputandum, fed præscriptionibus utendum, aduersus hæreticos.

152. vel potius umbram & phantasma, secundum Christum ipsius. Adnot. ad errorem Marcionis, quod Christus in phantasmate homo sit factus, contra quem supra legit lib. de Carne Christi, cap. 5.

153. ad regulas perducam. De hac promeribili formula uideat Letor nostra Prolegomena. Legimus autem ex Vat. 2. M.S. cod. bonitas perennis & iugis, additis duabus uoculis.

154. Non posse quid, Deo non licet, &c. Sensus est (inquit Rhenanus) Non licet Deo, ut aliquid non possit, nedum ut non possit naturalibus suis frangi. Castigamus autem non multò post: Sed cessauit aliquando in Deo Marcionis, de opere bonitas, pro: bonitatis. At qui de uoce: obueniencia, & phrasi intermedia æternitatis aliena, alibi diximus; sicuti etiã de elogio in malam partem.

155. Homo damnatur in mortem, &c. Palera peccati originis descriptio, quam ipse in plurali numero effert: & exinde profiliunt (sive proficiunt, uti habent Vat. 2. M.S. cod.) delicta cum pœnis, eò quod ex ipsi etiam alia multa peccata oriuntur. Eleganter autem dixit: qui paradisi nullum respitem norunt, hoc est, qui paradisi terram nunquam ingressi sunt. Est etiam illud Tertullianicum, aliqui Deus, & gratia lenocinatorem, in malam partem.

156. à Cerdone & Marcione. Coniungit hos duos, eò quod Cerdonis discipulus fuerit Marcion; de quo uideat supra dicto lib. de Prescript. aduers. hær. c. 51. num. 321. & 322. hæresi 16. & 17.

157. Aliam illi regulam prætendo, &c. Capiti huic titulum dedimus: Quod neque rationabiliter bonus Deus fuerit. Legi autem ex Vatican. 2. rationalia esse debere in Deo omnia, addita uoce: debere.

158. antecessit præceptum diligendi proximum tamquam teipsum, &c. Istud partim desumit ex illo loco Matth. 5. Audistis quia dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, partim & proprie ex Leuit. 19. c. ad quod ibi adludebat Christus, ubi legitur: Diliges proximum tuum tamquam teipsum.

159. ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Phariseorum. Subintelligit Rhenanus iustitiam; ego uero existimo super accipi ab Auctore pro, plusquam; quem admodum etiam usurpatur à Suetonio in Augusto c. 35. Erant enim super mille. Adimus autem post illud: quale est secundam ei rationem referri, ex Vatican. 1. M.S. cod. scilicet iuuando alium.

160. ut Domini eripiat, ut alij vindicetur. Omnino legendum vindicetur, pro: uendicetur; quia adiudit ad vindicationem, quæ serui per Vindices & Adseriores in libertatem adserbantur; de qua uide supra Adnot. nostras sub finem libri de Testimonio Animæ.

161. Talis adseritor. Adseritor (inquit Rhenanus) hic de eo, qui in libertatem adserit, quamquam etiam de iis dicitur, qui in seruitutem trahuntur, & apud Linnium: Marco Claudio clienti negotium dedit, ut uirginem in seruitutem adsereret. Loquitur de Appio & filia Virgini.

162. nedum plagiator. Plagiatorum (inquit idem) quia præcessit adseritor, usurpat pro plagiario, sicuti gratia, Is autem eo uocabulo significatur, qui hominem liberum emit aut uendit pro seruo. Etiam aliis modis comittitur plagiatio. Sic enim ipsi crimini nomen est. De hoc apud Iuuenalium constat disputari. Infra, cap. 27. sic denique plagiarij diliguntur.

163. Non putem impudentiorem, &c. Secundam primam editionem restitui: Non, ex Vatican. 2. M.S. pro eo quod substituerat Rhenanus: At, & Gelenius: An.

164. alij Deo tingitur. Istud ad Sacramentum baptismi refertur, de quo latius supra libro toto de Baptismo.

165. ad alienum cælum alij Deo expanditur, &c. Rectè hic Rhenanus: Ergo precantes Christiani ad cælum brachia expandebant; de quo ritu supra latius Apolog. c. 30. n. 440. & l. de Orat. c. 13. n. 51.

166. alij Deo sternitur. Istud rectè idem Rhenanus ad pœnentes refert, quia ritum illum publica pœnitentia hære prosequitur Auctor supra lib. de Pœnit. cap. 9. & nos ibidem num. 55. 56. & 58.

167. super alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur. Istud ad Sacramentum Eucharistia; in quo panem non remanere, sed mutari in corpus Christi, late deducimus etiam ex ipsa Tertullian. dicto lib. de Orat. cap. 6. num. 23. & infra lib. 4. adu. Marcionem.

CAP. XXIIII.

168. Sed Deus sicut æternus, & rationalis, &c. Inscripsimus caput istud: Quod nec perfectè bonus sit Deus Marcionis.

169. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater uester, qui in cælis est. Ad uerbum uertit ex Græco, ubi est: ἔσοτε, Latine Eritis, & ὁ κύριός ἐγώ οἰς, qui est in cælis, omnia etiam coniunctione; & pro eo quod Latinus Interpres: Estote, &: cælestis. Sunt autem Tertul-

IAN⁹
nibus

lianica: defecta, partiaria exitij, & defectionem.

170. dispensatorem si forte, &c.] Si forte (inquit Rhenanus) solet usurpare pro: forte. Omnino autem supplementum ex Vatic. 2. MS. cod. quod Deo tuo vindicas.

171. scilicet anima tenus saluos, carne deperditos, &c.] Hoc est quod supra dixit Auctor lib. de Praescript. aduers. har. cap. 51. Resurrectionem animae tantummodo probat, corporis negat; contra quam haeresin latè disputat lib. de Resurr. carnis. Sicut autem hic legitur dimidiatio salutis; sic supra lib. de Carne Christi, cap. 5. Quid Christum dimidias? Eodem pertinet illud infra: ex parte resurgere.

172. Quod si iam & caro apud illum tingitur, &c.] Sic legitur more Tertulliano, pro: tingitur. Similiter autem supra lib. de Resurr. carn. cap. 8. Sed & caro abluitur, &c. Virginitas quoque & Viduitas, &c. de bonis carnis Deo adolentur; hoc est enim quod hic addit: & caro de nuptiis tollitur. Quibus locis & aliis quibusdam confirmari à nuptiis continentiam, quam hodie quidam impugnare non verentur, ibidem adnotauimus num. 81. & latius lib. de Cæliis feminarum, cap. 9. num. 51. lib. 1. ad V. coreum cap. 6. num. 37. ac lib. de Peland. virgin. num. 1. ac cap. 10. num. 83. & 84. Tertullianica sunt etiam; de læuitate, et: hæcenus peccat, pro: non peccat.

173. curas Christus, etsi non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est.] Contra hanc Marcionis hæresin latè disputat Auctor supra lib. de Carn. Christi, cap. 2. 3. 4. & 5.

174. limum de terra, &c.] Variam huius scripturæ Gen. 2. lectionem, apud Auctores habes supra lib. de Resurr. carnis, cap. 5. num. 51. Quo loco id ipsum tractat, hominem carnem proprie dici, isdem penè verbis, quibus hic: quod vel ex eo confirmatur, quod Hebraica vox Adams (que hominem Latine significat) ab humo seu terra deriuatur, non ab anima. Ibi autem: & ceteros tribulos & spinas, &c. tibi ædit, ad: pedit tacite ad illud Gen. 3. spinas & tribulos germinabit tibi. Proprie verò accipitur: conditio, quum subditur: Alia est nostra conditio. Et qui quomodo anima de adflatu Dei, vide supra lib. de Anima, cap. 4. & II. & vtroque Adnotat. nostras.

CAP. XXV.

175. Quod adinet ad bonitatis questionem, &c.] Caput istud hoc titulo insigniuimus: Quod non de sola bonitate Deus censendus sit. Videantur autem nostra Prolegomena de Prouerbiali formula: his lineis deduximus.

176. negatis ceteris adpenticibus, sensibus & adfectibus, &c.] Agit de illis appellationibus, quibus Marcionita Deum creatorem suum appellabant, vti est c. preced. quales in peccatores Catholici agnoscunt, fecuti est. am eius seueritates & iudiciarias vires. Quibus, quod max adnumerare videtur, iram, discordiam, odium, dedignationem, indignationem, bilem, nolentiam, & offensam, caute legendum est, & de his latinus in Prolegomenis.

177. Si aliquem de Epicuri schola Deum, &c.] Nempè, vti sequitur: immobilem & stupentem, ac sicuri cap. 26. stupidissimum; de quo latinus supra Adnot. nostris in lib. de Anima, cap. 42. num. 464. Quo pertinet etiam illud de Deo, quod sequitur: negotium & sibi & aliis fecit, Epicuro nolente.

178. quis volet, quod non concupiscet, &c.] Istud delectum à Rhenano, quia non habebatur in Gotz est

codice, iterum adicimus ex Vatic. 2. MS. eo quod ad explicationem pertineat. Sive autem cum isdem his legat: concupiscit, sive cum excisis: concupiscit, perinde est. Sicutem Tertullianica: officiales iure, ac: nolentia, quæ (inquit Rhenanus) opponit voluntati, ac: hominum procurat.

179. Hæc multo plenius defendemus in tractatu creatoris, &c.] Nempè infra lib. 3. adu. Marcionem: Deum creatorem vnicum esse, contra Marcionem testibus deducit.

CAP. XXVI.

180. At hic sufficit peruersissimum, &c.] Inceptionem huic capiti damus: Quod etiã iudex sit Deus verus, in damnationem.

181. Si enim neque emulatur neque irascitur, &c.] Etiam hoc caute legendum, sicuti quæ & sequuntur. Aut si offenditur, debet irasci; & vitio trahitur iræ; & quod est cap. sequenti: timet odium quod non amat; et: Deus melior inuentus est, qui nec irascitur.

182. & fit iam delictum secundum voluntatem eius.] Vides quam id habeat pro absurdum. Adicit, delictum fieri secundum voluntatem Dei quæ dicitur: in quo tamen non abhorrent Caluini, sicuti alibi adnotauimus. Est autem rursus Tertullianica, planctus li æmulus.

CAP. XXVII.

183. Sed iudicat planè, malum nolentem, &c.] Insuper hoc inscriptissimum: Quod aliqui peccatores timore peccarent.

184. sententia suæ circumscriptorem, &c.] Circumscriptorem (inquit Rhenanus) vocat abrogantem. Circumscribere pro circumducere & obiter, sicuti Iureconsultis & Auctoribus idoneis veritas, in Finibus: Circumscriptis igitur in sententia parua posui, relinquatur, &c. Sive autem leges carnis, hæc erit bonitas, &c. sive cum ceteris: Hoc capite referret.

185. & ipsa transfunctionia præcepta, &c.] Transfunctionia (inquit idem) vocat perfidiam. Est autem Iureconsultis perfunctorium, quod leni caritur, & ad agendo, dum videlicet non curamus, ut aliquid boni, sed tantum, ut fiat. Inde Perfunctorie aduertentiam vti apud illos. Qui etiam rectè explicat: illud: non dum estis peccatores, vt esse possitis peccatores.

186. cui nullus ignis coquitur in gehennam, &c.] Ostendit absurditatem hæresis Marcionis, ex eo quod Deus non sit iudex peccatorum, neque ignem & gehennam neque dentium frendorem in excelsis tenebris (contra quam tamen Christus tradidit Mat. 5. & 18. item 8. 12. & 25.) agnosceret oportebit.

187. obsequium subsignare, &c.] Sicuti in Rhenano lib. de Patientia cap. 1. Tantum illi subsignare vtroque subsignare pro subscibere accipitur. Legitur verò ex vno Vat. MS. cod. bonus autem diligens, qui præcedit: timebitur.

188. delicta nõ exequi, &c.] Quæ hic adnotat Rhenanus de: exequi, pro punire, supra transscripta sunt in lib. adu. Iud. c. 3. num. 12.

189. Circi parentis, & Cauæ læuientis, &c.] Læuientis (inquit Rhenanus) est aduocatus, qui ad bestias depugnationes, & recessiones committitur, ad sollicitudinem, de quibus omnibus latinus tractauimus adnotat. nostris supra Tom. 2. lib. de Spectaculis, numer. 1. & 2.

TERTULLIANI
Cum Annotatiõ
PAMELI
A. V.
36.

deinceps. Et autem solum tria eiusdemodi ethnicarum volup-
tatum genera recenset, quibus illic stadium addit, in
quo agones fiebant.

190. statim oblata acerrâ, &c.] Per thurificationem
enim (inquit Rhenan.) coram idolo explorabantur homi-
nes, Christiane essent an Gentiles. Accipit autem hic:
acerram pro vasculo thurario, sicut & Plinius, quum
commemorat lib. 35. cap. 10. sacerdotem astante puero cupis
acerrâ & corona. Supplemus autem ex 2. Vatic. MS. nisi
si in salutem; retinentes cum Aldo & hic, & ubique:
abiciatur, non obstante veterum codicum lectione abi-
ciatur, pluribus ex causis.

CAP. XXVIII.

191. Exitus autem illi abietio quis; &c.] Titu-
lum huius capiti datus: Quod etiam aliqui frustra
exigatur baptisma fidei sacramentum. Atqui adlu-
dit mox ad illud Exod. 20. Deus zelotes est.

192. baptisma fidei sacramentum, &c.] Istud
habes supra lib. de Baptes. cap. 1. numer. 3. quod sit re-
missio delictorum, ibidem numer. 4. ac cap. 10. num-
mer. 72. quod absolutio mortis, ibidem cap. 2. num-
13. quod regeneratio hominis, ex Apostolo, manife-
stus est quam ut probatione indigeat; quod iteratio ei
non competat, vide ibidem cap. 15. numer. 108. quod
consecratio sit spiritus sancti, cap. 5. numer. 43. & cap.
6. numer. 44.

193. quia suffectura est, &c.] Suffectura (inquit
Rhenan.) huius generis est cuius laetitia, paratura, ge-
nitura, supparatura; a sufficiendo, id est substituendo;
nomen substantiuum.

194. Signatigitur hominem numquam apud
se resignatum, &c.] Nam diabolus (inquit Rhenan-
us) integritatem imaginis & similitudinis resigna-
uit; ut dicit Tertullianus lib. 2. cap. 10. exponens pro-
pheticum illud: Tu es resignaculum similitudinis.
Marcion autem non recipiebat verus instrumentum. De
signaculo crucis in baptismo, vide dictum librum de
Baptes. num. 1. inter baptesimi ceremonias. Quod lanetur
homo in baptismo, atque adeo aquae sit sacramen-
tum, vide ibidem cap. 1. numer. 3. & 10. & toto cap. 3.
ac 4. quod sanctificet substantiam sanctam, ibidem
toto cap. 4. quod salute remuneret, mercedem ope-
ris rependens etiam carni salutem, partim ibi cap. 1.
numer. 5. & latiss. supra lib. de Resurrect. carn. toto cap. 15.
& postimum numer. 114. & cap. 16. numer. 120. Legimus
autem cum MS. Vatic. 2. rependens, ut non sit opus in-
terpretatione Rhenani, cuius codices habebant: repre-
hendens.

CAP. XXIX.

195. Non tingitur apud illum caro, nisi vir-
go, &c.] Caput istud inscripsimus: Aduersus haeresin
Marcionis, quâ tingui volebat nisi virgines & cœ-
libes. Quod ipsum argumentum etiam aduersus Marcio-
nem tractatum est lib. 1. ad Vxor. cap. 3. numer. 16. & lib.
de Anim. cap. 27. numer. 352. De eodem supra lib. de Prae-
script. aduers. haer. cap. 33. Paulus, &c. Timotheum in-
struens, nuptiarum quoque interdictores suggil-
lata instituit Marcion, & secutor eius Apelles;
sed latius infra lib. 4. aduers. Marc. cap. 11. ubi usdem penè
verbis quibus hic: Nuptias non coniungit, coniun-
ctas non admittit; neminem tinguit, nisi cœlibem,
aut spadonem; morti aut repudio baptisma seruat;
ubi eum sic conuincit inter cetera: Quid itaque Chri-
stum sponsum eius (nempe Ecclesie) facis? Illius hoc
nomen est, qui masculum & feminam coniun-

xit, non qui separauit. Et rursum eodem lib. 4. cap. 34.
Aut si omnino negas permitti diuortium à Chri-
sto, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens
marem & feminam, nec alibi coniunctos ad sa-
cramentum baptismatis & Eucharistiae admittens,
nisi inter se coniurauerint aduersus fructum
nuptiarum. Quem errorem eodem libro conuincit etiam
Auctor ex parabola Lucae 11. de uocatis ad nuptias. Et
rursum lib. 5. aduersus Marcionem, cap. 15. de usdem sic
Auctor: Destruutores enim Dei nuptiarum non
sectatores castitatis retundo; & infra Tom. 5. lib.
de Monogamia: Haeretici nuptias auferunt. Et uerò
dictum Apostoli locum 1. Tim. 4. eodem modo de Mar-
cione & eius affectibus interpretantur veteres omnes, &
aliqui hanc haeresin non modo Eucratidis ac Tatiana, sed
& Marcioni adscriperunt B. Irenaeus lib. 1. cap. 30. ver-
bis transcriptis ab Eusebio lib. 4. histor. Eccles. cap. 27.
& B. Hieronym. initio lib. 1. aduers. Iouin. Eodem ad-
ludere uidetur Epiphani. his uerbis: Virginitas ab eo præ-
dicatur. Clemens Alexandrinus, etsi non nominatim con-
tra Marcionem, certè contra abhorrentes matrimonium,
pulerè & late disputat lib. 4. Stromatum.

196. quasi non etiam spadonibus ex nuptiis na-
ta.] Sensum rectè reddidit Rhenanus, quasi non etiam spa-
donum caro nata sit ex nuptiis.

197. ut aliqui Nicolaitæ, &c.] De his vide supra
dictum lib. de Praescript. aduers. haer. cap. 33. & rursum
latius cap. 46. haer. 5. & ibidem nostras Adnotatio-
nes, num. 305. Similes autem phrasas citantur hic à
Rhenano ex lib. de Resurrect. carnis, cap. 2. Videtur y-
nus aliqui Lucanus; lib. de Praescript. aduers. haer.
cap. 29. Aliquos Marcionitas & Valentianios
liberanda veritas expectabat. Item: Aliquem Her-
mogenem ostendit; & in hoc ipso libro supra, cap. 4.
aliqui Isaías.

198. sed qui sanctitatem, sine nuptiarum dam-
natione nouerimus, & sectemur & praeferaamus,
&c.] Pulcher locus aduersus nostri temporis Aristarchos,
qui sanctitatem sine continentia, ita eleuant, ut aut
prohibitam uelint, aut nuptiis anteferant, quales pluri-
mi exstant apud Auctores loci complures, Adnotatio-
nibus etiam nostris illustrati, qui citantur supra cap. 24. nu-
172. Eiusdem sunt argumenti infra Tom. 5. libri de Casti-
tate, & de Monogamia.

199. qui proinde coniugium pro rei honestate
benedixit, &c.] Adluit ad illud bis paulo post repeti-
tum Gen. 1. Benedixitque illis Deus, & ait: Crecite &
multiplicamini. Atqui: conditio hic è diuerso rur-
sum accipitur, pro: rebus conditis.

200. in gulam committunt, &c.] Sic (inquit Rhe-
nan.) etiam supra, lib. de Praescript. cap. 24. In quæ ipsi
commitebant. Videtur autem etiam hic gulam ab Au-
ctore accipi pro crapula, sicut & paulo post: Quæ tempe-
rantia gula.

201. Multum differt inter causam & culpam,
inter statum & excessum, &c.] Pulchra tam de vesti-
tu, quam de cibis sententia, in quibus (sicuti subdit) non
institutio, sed exorbitatio reprobanda est, nempe
que statum excedit.

202. morte punientis, & incestum sacrilegè, at-
que monstruosam, &c.] sicuti illud: Non adultera-
bis, reperitur Exod. 20. ac Dent. 5. item illud: Vxorem
proximi tui non concupisces; sic postremum hoc late
mandatur à Domino, Lem. 20.

203. Sed etiam nubendi iam modus ponitur, &c.]
TT

IAN
nibus

Hic rursus Montanus et Auctor, uti etiam ante me adnotavit Rhenanus ad marginem; de quo Paracletico la-rius inter Prolegomena. Sive autem legas: imponitur cum MS. A. V. sic cum reliquis: ponitur, perinde est. Ex illo vero suppleminis: Non tamen ut accusanda ceditur syllaba. Est etiam Tertullianicum illud: matura defungi.

204. Quia si nuptiae non erunt, sanctitas nulla est, &c. Pulchrum est argumentum pro nuptiis, quia sanctitas non cognoscitur, neque abstinentia nubendi, si non admittantur nuptiae. Locum certe hunc cum sequentibus huius capituli fere ad verbum descripsit B. Hieron. l. I. adversus Iovinianum.

205. Non erit immanior dicitur Pharaonis, &c. Istud eiusdem penè verbis repetitur infra lib. 4. adversus

Marcionem, c. 23. Nam (inquit) ille sauior habetur Aegypto Rege. Nam Pharaon educari non habet infantes, iste nec nasci.

CAP. XXX.

206. Satis haec de Deo Marcionis, &c. [Tertullianum alium non habet caput hoc postremum quam: Epilogo. Et qui primum illud: Deum Marcionis non potest confirmari ex definitionibus vnicæ Deitatis. restat sicut supra cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & vero idem per conditionibus statuum eius probatum est cap. 1. ad 28.]

207. sicut & ipsarum scripturarum examinationem. Illam prosequitur Auctor infra libro quarto & quinto.

ARGUMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM

Pamelium.

- I. **Q**uam libro precedenti definierit Tertullianus, Deum Marcionis, Deum magis regulis certis praescribentibus unicam esse diuinitatem; hoc libro Deum creatum, dignè Deum esse, utpotè bonum, non malum, defendit.
- II. Praemissa innectiua in Marcionitas; qui sua curiositate Deo negotium faciunt, & bitrio sensus sui Deum pensitantes.
- III. Imprimis autem docet, Bonitatem Dei Creatoris eternam esse.
- III. Praesertim ex hominis & mundi factura, ac ea quam homini precepit lege.
- V. Neque enim lapsum hominis Deo, sed Libero arbitrio hominis imputandum.
- VI. Et verò Dei bonitatem ac rationem hominis hoc requisivisse, ut constitueret hominibere arbitrij, utpotè quum nec boni nec mali merces iure ei pensaretur, qui aut bonus aut malus necessitate fuisse inuentus, non voluntate.
- VII. Id ipsum etiam exigere, Dei gravitatem, fidem, & patientiam.
- VIII. Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad rectè vivendum creavit Deus.
- IX. Neque propterea Deo id imputandum, quòd adflatus Dei sit Anima, quæ delinquit quia habet quædam utique anima illas lineas Dei, qua immortalis, qua libera, sui arbitrij, qua praesentia plerumque, qua rationalis; tamen & in his imago dumtaxat Dei, non ad ipsam vim diuinitatis.
- X. Neque etiam si in Diabolum transcriberetur culpa, ut instinctorem delicti, propter creatorem dirigendam, ut in auctorem diaboli; utpotè qui angelus à Deo & bonus factus sit, non diabolus, id est, delator.
- XI. Porro, si post delictum hominis, iudex & severus fuerit Deus; non ad malitiam, sed ad stitiam pertinere.
- XII. Quæ iustitia quum perpetuò in Deo cum bonitate conspirarit; non rectè seorsum delictari Deum bonum, & seorsum Deum iustum.
- XIII. Immo verò omne iustitiae opus, bonitati Dei procurare; quippè quum timor iudicis bonum, non ad malum conferat.

TERTULLIANI
Cum Annotati
PAMELII
A. V.
36.

- Siquando itaque Deus legatur condens mala; de malis pœnæ, non culpa intelligi. XIII.
 Iustitiam proinde esse, atque ad eò bonitatem Dei, quæ seueritas videatur. XV.
 Et iudici non exprobranda, quæ iustitiæ accidunt; non magis quàm medico ferramenta XVI.
 qua secant, inurunt, amputant, & constrictant.
 Denique totum ordinem Dei bonitatis ostendi ex eius misericordia in errantes, patientia XVII.
 in non respicientes, & præstantia in merentes.
 Deinde ad Antitheses veniens Marcionis, etiam ad bonitatem Dei pertinere XVIII.
 probat, talionis pœnam, ciborum immundorum prohibitionem, & sacrificiorum onera.
 Nec minus etiam legales quasque disciplinas; ne illi, momento vacarent à Dei re- XIX.
 spectu.
 Immo verò etiam rapinam argenti & auri mandatam à Deo Hebræis in Ægyptios XX.
 pluris enim valuisse sexcentorum milium operas per tot annos, & filiorum iacturam quos
 miserant.
 Nullam verò etiam contrarietatem esse in Deo, prohibente Sabbatis operari, & iubente XXI.
 arcam circumferri, etiam in Sabbato.
 Neque etiam similitudinum prohibitarum legi, refragari aenei serpentis, aut Cherubin XXII.
 & Seraphim aureas effigies; quæ longè diuersas habebant causas ab idololatria, de qua ve-
 tans similitudinem fieri, subiicit: Non adorabitis ea, neque seruietis eis; fuisse enim etiam
 rationalem Dei institutionem sacrificiorum, auocatis ab idolis; quæ tamen rursus re-
 iecerit.
 Non rectè etiã leuem Deum dici, quum reprobat aliquando probatos, aut probat XXIII.
 quandoque reprobandos; nihil enim magis bono etiam iudici conuenire, quàm pro præsentibus
 meritis & reicere & adlegere.
 Proinde Penitentiam apud Deum præuè interpretari Marcionem; nam & in Græco XXIII.
 ἡμετέρας μετανοίας) penitentia nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demu-
 tatione compositum est.
 Nec absimiliter præuè ab illo intelligi illud, Adam ubi es; & illud ad Cain: Ubi est fra- XXV.
 ter tuus; Item illud de Sodoma & Gomorra: Descendens videbo, &c.
 Item etiam: Juramentum Dei per semetipsum, & verba illa ad Moysen: Sine me, & XXVI.
 indignatus irâ disperdam illos.
 Denique reliquas pusillitates, quas Deo obieciabant Marcionita, non tantas esse, quan- XXVII.
 tas etiam ipsi in Christo fatentur; cui adparitiones illæ Veteris Testamenti adscribendæ
 sint.
 Postremò aduersus Marcionem alias suas Antitheses æmulas facit, ad finem usque XXVIII.
 libri. XXIX.
- Ceterum præter Auctores suprâ ad argumentum primi libri citatos, ipse quoque Au-
 ctor non modò suprâ libro de Anima, cap. 21. tractatum de Libero arbitrio citat, quem hic
 habes cap. 5. 6. 7. & 8. sed etiam totius libri argumentum indicat suprâ libro de Resurrect.
 carnis cap. 14. Verba loci prioris sunt ista: Hæc erit vis diuinæ gratiæ, potentior
 utique naturâ, habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem,
 quod αὐτεξέσσιον dicitur; quæ quâ sit & ipsa naturalis atque mutabilis, quo-
 quo vertitur, natura conuertitur. IN ESSE autem NOBIS τὸ αὐτεξέσσιον
 NATURALITER, iam & MARCIONI, OSTENDIMVS. Posteriori verò
 loco sic loquitur Auctor: Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodò

Deum nosset, ex naturæ proprietate; at nunc etiam iustum cum patitur ex
causâ suâ necessitate; tamen & hoc ipso optimum, dum & iustum. Ecce bono
enim iuuando, & malo puniendo, iustitiam exhibens, vtramque sententiam
bono præstat; hinc vindicans istud, inde remunerans illud. SED CVM
MARCIONE PLENIVS DISCES, AN HOC DEI SIT TOTVM
*Quæ verba mihi persuaserunt vti titulo adderem: DE DEO IVSTO, ET TA-
MEN OPTIMO. Eodem pertinent illa verba Scorpiaci aduersus Gnosticos, cap. 1.
Longum est, VT DEVM meum BONVM OSTENDAM, QVOD IAM
A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITÆ. Atqui vltra priores duas Ro-
nani castigationes, nunc primum castigatus etiam hic liber ex duobus Vaticanis M.
exemplaribus, & coniecturis Latinis, addito Argumento nouo, & Adnotationibus
stris auctus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
LIBER SECVNDVS, DE DEO IVSTO,
ET TAMEN OPTIMO.

CAP. I.

CCASIO reformandi opuseuli huius, cui quid acciderit, primo libe-
lo præfati sumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus Discepulis
Marcionem retractandis, suum cuique titulum & volumina
gueremus pro materiæ diuisione, alterum Deum definiens quomodo
non esse, alterum defendentes dignè Deum esse: quatenus ita Ponticus
placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat
dificare mendacium sine demolitione veritatis. Aliud subtrahere necesse

se habuit, vt quod vellet extrueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret. Operatur
autem in hoc solus disceptasse, quod nemo sit Deus ille qui creatori superducitur, vti
fo Deo depulso, regulis certis & vnicam & perfectam præscribentibus diuinitatem
iam quæreretur in Deum verum: quem quanto constaret esse, sic quoque dum aliter
se non constat, tanto qualemcunque sine controuersia haberi deceret, adorandum
tius quàm iudicandum, & demerendum magis quàm retractandum, vel quàm timendum
ob seueritatem. Quid enim amplius homini necessarium, quàm cura in Deum verum, ut

CAP. II.

quem vt ita dixerim incidemat, quia alius Deus non erat. [At nunc negotium
Deus omnipotens, dominus & conditor vniuersitatis: ideo tantum opinor, quia
mordio notus est, quia nunquam laruit, quia semper illuxit, etiam ante Romulum
sum, nedum ante Tiberiū: nisi quod solis hæreticis cognitus non est, qui ei negotium
ciunt: propterea alium Deū existimantes præsumendum, quia quem constat esse, re-
hédere magis possunt quàm negare, de arbitrio sensus sui penitantes Deū aliqui præsum-
atque si cæcus vel stuitantibus oculis, ideo alium solem præsumere velit mitiorem & lau-
briorem, quia quem videat, non videt. Vnicus sol est, ò homo, qui mundum hunc ter-
perat, & quādo non putas, optimus & vtilis, & quā tibi acrior & infestior, vel etiā
dior atque corruptior, rationi tamē suæ par est. Eā tu si perspicere non vales, iam nec vili-
alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, vti que maioris. Nam qui in inferno
tenderis, habens Deū certum & indubitatum, & hoc ipso satis visum, cum id primum
spexeris eum esse, quā nō scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed Deum quidem vt scias
non negas, vt nesciens retractas: immò & accusas quasi sciens, quē si scires, non accusares.

TERTULLIANI
Cum Annotati-
PAMELII
A. V.
36.